

Research Paper

The culture of peace in Iran's symbolic narratives: A semiotic reading, from myth to international politics

Saeedeh Kouzehgari^{1*}

Received: Sep. 6, 2025; Accepted: Feb. 5, 2026

ABSTRACT

Understanding Iran's international behavior, as a nation with an ancient civilization and complex cultural layers, necessitates moving beyond superficial analyses and examining its symbolic deep structures. Employing Yuri Lotman's theory of the "Semiosphere," this study investigates the discourse of peace within Iran's national and cultural symbols. The central research question asks: How is the narrative of peace formulated through semiotic mechanisms within Iran's semiosphere, and what relationship does this formulation bear to the country's pattern of conduct in the international arena? The research employs "intertextual analysis" to examine five texts of Iranian culture (the Derafsh-e Kaviani, Persepolis, the Persian Garden, the Shahnameh, and classical Persian poetry). The findings indicate the existence of a "Grand Narrative of Justice-Oriented Peace" at the core of this semiosphere—a narrative that defines peace not as a passive state, but as an ideal contingent upon the realization of "Arta" (Just Order) and the negation of "Druj" (Injustice). This narrative elucidates Iran's behavioral pattern, characterized by the avoidance of aggression and an emphasis on legitimate defense. Beyond explicating Iran's behavioral pattern, a comparative analysis of the Iranian and Western semiospheres reveals that the persistent interpretive gap in international relations stems from a clash of conflicting cultural codes. What is signified within the Iranian semiosphere as "legitimate defense" and the "restoration of Arta" is translated within the Western semiosphere—grounded in the Westphalian order—as "aggression" and "destabilization," and neglect of this internal logic reduces prevailing analyses to mere reductionism.

Keywords: cultural semiotics, justice-oriented peace, arta and druj, Iranian national symbols, Iranian foreign policy, Yuri Lotman, semiosphere

1. Assistant Professor of the International Relations Department, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran

✉ s.kouzehgari@modares.ac.ir

* Corresponding author

INTRODUCTION

National and cultural symbols are far more than static emblems of identity; they function as complex, meaning-generating “texts” that encode a civilisation’s deep-seated values, normative ideals, and collective memory. As active agents of signification, these symbols shape the collective imagination and prefigure the boundaries of legitimate political action in the international arena (Lotman, 1990, p. 123). For a civilisation-state such as Iran, whose historical continuity spans several millennia, any serious grasp of its international conduct therefore demands a move beyond superficial policy analysis and into the excavation of the symbolic deep structures that operate as an implicit “cultural grammar” of action. The central problem driving this research is the persistent interpretive chasm between Iran’s dominant image in global discourse—frequently framed as a threat, a source of instability, or an ideological challenger—and the peace-oriented narrative that is persistently encoded in its most foundational national and cultural symbols. Prevailing Western analytical frameworks, with their concentration on ideological confrontation, nuclear brinkmanship, and security dilemmas, remain largely inattentive to the endogenous cultural narrative that, if properly decoded, could unlock the logic behind Iran’s behavioural patterns.

A systematic survey of the literature reveals four principal strands of prior inquiry: mythological-comparative studies (Rahimi et al., 1405; Abdollahzadeh et al., 1401), applied semiotic analyses of contemporary representations (Sarpiya, 2018; Najafi et al., 1400), philosophical-mystical investigations of peace in the thought of individual poets (Kushki et al., 1400; Mehravaran, 1402), and historical-political studies that either confine peace to discrete periods or adopt purely realist presuppositions (Roomi, 2023; Rung, 2022). Critically, none of these strands forges a bridge between deep cultural semiotics and International Relations. The present study fills this lacuna by deploying Yuri Lotman’s theory of the “Semiosphere” as a coherent analytical apparatus and by rigorously formulating the “Arta/Druj” (Just Order/Injustice) duality as the central, meaning-generating mechanism of Iran’s semiosphere. The empirical material is drawn from five strategically selected cultural texts—Derafsh-e Kaviani, Persepolis, the Persian Garden, Ferdowsi’s *Shahnameh*, and classical Persian poetry—and is examined through intertextual analysis grounded in Lotmanian semiotics. Two overarching questions guide the inquiry: first, how is the narrative of peace semiotically formulated and reproduced within Iran’s semiosphere? and second, what relationship does this symbolic narrative establish with the historical pattern of Iran’s behaviour in the international system?

PURPOSE

The study aims to disclose a unified “cultural grammar” that systematically produces a “Grand Narrative of Justice-Oriented Peace” and to explain the

Iran-West interpretive gap as a clash between two distinct semiospheres, demonstrating that what appears contradictory in Iran's foreign policy is internally coherent.

METHODOLOGY

Using a qualitative, descriptive-analytical approach guided by Lotman's semiosphere theory (Lotman, 1990; Lotman, Uspensky, & Mihaychuk, 1978), five texts were purposefully selected for historical centrality and typological diversity: Derafsh-e Kaviani (mytho-political), Persepolis (architectural), the Persian Garden (spatial-landscape), the Shahnameh (epic-literary), and classical Persian poetry (mystical-humanist). Data were collected through primary text analysis, visual-archaeological examination, and secondary interpretations. Intertextual analysis proceeded in three stages: (1) extraction of key signifiers (e.g., Kaveh's leather apron, the procession of nations, the Chaharbagh layout, the Iran-Turan conflict, the body metaphor); (2) identification of binary oppositions centred on "Arta/Druj"; and (3) tracing the intertextual dialogue to reveal the master narrative.

RESULTS

The five texts collectively reproduce a single Grand Narrative of Justice-Oriented Peace:

Derafsh-e Kaviani encodes the transition from Druj (Zahhak's tyranny) to Arta (Fereydun's just order), with Kaveh's leather apron semiotically translated into a banner of liberation against structural injustice (Abdollahzadeh et al., 1401, pp. 76-77).

Persepolis, through the deliberate absence of defensive fortifications, signifies an internalised peace and confidence in a just order (Root, 2024, p. 118), while the gift-bearing nations embody "Pax Persica" (Veyse, 1401, p. 14).

The Persian Garden physically crystallises distributive justice, the symmetrical Chaharbagh reproducing cosmic order and drawing a boundary between the organised Self (garden) and chaotic Other (desert) (Khansari et al., 2003).

The Shahnameh constructs an ethical and mythical border between Iran (Arta) and Turan (Druj), where war is predominantly defensive, a response to aggression and treaty-breaking, and legitimate peace is conditional upon justice (Nemati, 1394, p. 390; Rahimi, 1400).

Classical poetry, rooted in the Unity of Existence, dissolves artificial boundaries. Saadi's "Bani Adam" conceives humanity as a single body, turning the

Iranian Cultural Research

Abstract

poem into a border-crossing text that dialogues with the global semiosphere (Mehravaran, 1402, p. 849; Kushki et al., 1400, p. 6).

A comparative analysis of the two semiospheres, summarised in Table, systematically demonstrates how identical actions receive radically opposed translations depending on the semiotic codes of each sphere.

Table 1: Comparative Analysis of Fundamental Codes in the Iranian and Western Semiospheres

Key Concept	Iranian Semiosphere (Iranshahri/Islamic Code)	Western Semiosphere (Westphalian/Liberal Code)	Consequences of the Clash in International Relations
Definition of Peace	Justice-Oriented Peace (Arta): A state in which justice prevails. Peace without justice is “Imposed Peace” (Druj).	Order-Oriented Peace (Stability): The absence of war and the consolidation of the status quo based on the rules of international law.	Fundamental gap in negotiations: Iran seeks a peace that alters an unjust balance; the West seeks structural stability.
Definition of Security	Endogenous & Collective Security: Rejection of the presence of extra-regional powers (the aggressive Other) and emphasis on an indigenous order (e.g., the Hormuz Peace Endeavour).	Exogenous & Alliance-based Security: Rooted in deterrence, military alliances, and maintaining a balance of power through the presence of great powers.	Tension in the Persian Gulf: Iran’s security initiatives are interpreted as undermining the U.S.-led order.
Military Action	Legitimate Defence (Restoration of Arta): A response to aggression (e.g., the Iran-Iraq War) or occupation. Initiatory offensive action is intrinsically rejected.	Aggression / Intervention: Any projection of power beyond formal borders, or violation of national sovereignty, is considered aggression.	Crisis in interpreting proxies: What Iran calls the “Axis of Resistance” and “defensive strategic depth” is labelled a “terrorist proxy network” in the West.
Hostile Other	Arrogant, Aggressor, Negator of Justice (Mostakber): The “Other” is defined by its conduct and moral stance (its relationship to justice), not necessarily by religious or ethnic identity.	Rogue State, Normative Threat: The “Other” is defined by its violation of the rules and norms of the liberal international order.	Mutual unintelligibility: Each side perceives the other as “irrational” because it does not follow its own “rules of the game.”
Source of Legitimacy	Justice & Spirituality (Farr-e Izadi / Divine-Popular Legitimacy): The legitimacy of political action depends on adherence to justice and the struggle against oppression.	Contract & Law (Rational-Legal Legitimacy): Legitimacy derives from internal democratic processes and compliance with international law.	Different bases of critique: The Western critique of Iran often centres on “democracy and human rights”; Iran’s critique of the West centres on “hegemony and structural injustice.”

As shown in Table 6, identical actions—such as Iran’s support for regional allies—are semiotically translated as “legitimate defence” and “resistance against

occupation” within Iran’s semiosphere, yet as “aggression,” “destabilisation,” and “state-sponsored terrorism” within the Western, Westphalian-liberal semiosphere (Pompeo, 2018; Bolton, 2018; Hokayem, 2014; Hashemi, 2023).

DISCUSSION

Peaceful order-building and steadfast resistance are two sides of the single “Justice-Oriented Peace” narrative. Manifested in Persepolis and encoded in the Derafsh-e Kaviani myth, this narrative produces a pattern where peace is contingent upon justice, and in its absence, defensive action becomes an ethical necessity—never aggression. The contemporary doctrine of rejecting “neither war nor imposed peace” (Khamenei, 1404) is the direct political translation of this enduring logic. The structural source of the Iran-West gap is not a mere conflict of material interests but a “clash of cultural codes,” arising from semiotic borders lacking a functional “bilingual zone” for mutual translation (Fuller, 1991; Axworthy, 2016, p. 412; Haass, 2020, p. 167).

While this analysis reveals how the grand narrative of “Justice-Oriented Peace” makes Iran’s actions culturally intelligible, it should not slide into cultural determinism. In Lotmanian terms, the semiosphere is a dynamic and internally contested system, not a closed, fully deterministic structure. The extracted narrative is best understood as a powerful “discursive resource” for legitimizing action—not its sole sufficient cause. Political actors, as semiotic agents, may consciously select, accentuate, or recalibrate elements of this narrative in response to strategic imperatives. Furthermore, Iran’s semiosphere is far from monophonic: alongside the epic narrative of justice-seeking, parallel currents—such as bureaucratic pragmatism or mystical cosmopolitanism—have long coexisted, each capable of justifying a different pattern of action under specific conditions. Acknowledging this polyphony moves the analysis away from a static, essentialist view of Iranian culture and aligns it more fully with the Lotmanian concepts of indeterminacy and the dialogic nature of culture.

CONCLUSION

By centring Lotman’s Semiosphere, the study unearthed a persistent cultural grammar in which the axial “Arta/Druj” dichotomy simultaneously generates peaceful order-seeking and the imperative of legitimate defence. The key theoretical contribution is a systematic, semiotic explanation of the interpretive gap, underscoring the urgent need for “cultural translation” in diplomacy.

NOVELTY

The study bridges Cultural Semiotics and International Relations in the Iran case by operationalising the “Semiosphere” as a concrete analytical framework. It rigorously formulates “Arta/Druj” as the central meaning-making mechanism and

Iranian Cultural Research

Abstract

demonstrates its systematic reproduction across five symbolic domains—myth, architecture, epic, landscape, and poetry. The comparative tabulation of clashing interpretive codes of the two semiospheres also constitutes a novel contribution.

Research limitations/implications: The study is delimited to five central texts. Future research should extend this semiotic mapping to religious rituals, contemporary cinema, or political posters.

Practical implications: Effective diplomacy requires a strategy of “cultural translation,” acknowledging that core concepts like “defence” and “peace” are processed through incommensurable cultural codes.

Social implications: By excavating deep-rooted peace narratives, the study challenges one-dimensional, threat-centric portrayals of Iran and fosters the intercultural literacy needed to reduce global polarisation.

Originality/value: The article provides an indispensable interpretive key for Iranian foreign policy that transcends materialist and institutionalist IR assumptions, demonstrating that the “cultural rationality” of civilisation-states is an irreducible factor in their conduct.

CONFLICT OF INTEREST

No Conflict of Interest declared by the author.

FUNDING

This Article received no specific grant from any funding agency in the public, commercial, or not-for-profit sectors.

BIBLIOGRAPHY

- Abdollahzadeh, A. et al. (2022). The Reflection of Myth in the National Epics of Iran and Greece. *Quarterly Journal of Persian Language and Literature*, 18(31), 63-83. [In Persian]
- Ahmadinejad, M. (2010). Speech at the UN General Assembly. September 23, 2010.
- Ahmadi-Nejad, M. (2010, September 22). Peace is not created with war but with justice. Meeting with American anti-war organizations,, 2010. Presidential Office Website. [In Persian]
- Amirabdollahian, H. (2022). *Interview with Al Jazeera*. October 12, 2022.
- Amir-Abdollahian, H. (2023a). Amir-Abdollahian emphasizes Iran's support for Palestine and the Resistance Front. *Al Alam News Network*. Retrieved from <https://fa.alalam.ir/news/6695818/>. (Accessed: February 17, 2026). [In Persian]
- Amir-Abdollahian, H. (2023b). Iran provides political and legal support to Palestinian resistance. Phone call with the Japanese Foreign Minister. Retrieved from <https://www.irna.ir/news/85261937/>. (Accessed: February 17, 2026). [In Persian]
- Amir-Abdollahian, H. (2023c). Interview of Dr. Amir-Abdollahian with Al Mayadeen Network in Beirut. Ministry of Foreign Affairs. Retrieved from <https://mfa.gov.ir/portal/newsview/735019>. (Accessed: February 17, 2026). [In Persian]
- Axworthy, M. (2016). *Revolutionary Iran: A History of the Islamic Republic*. Oxford University Press.
- Berman, I. (2016). *Iran's Deadly Ambition: The Islamic Republic's quest for global power*. Encounter Books.
- Blinken, A. (2023, April 25). *Testimony before Senate Foreign Relations Committee*.
- Bolton, J. (2018, May 22). *Remarks on Iran*. White House Press Briefing.
- Briant, P. (2002). *From Cyrus to Alexander: A history of the Persian Empire*. Penn State Press.
- Frye, R. N. (1984). *The history of ancient Iran*. C. H. Beck.
- Fuller, G. (1991). *The Center of the Universe: The Geopolitics of Iran*. New York: Westview Press. ISBN-10: 0813311594
- Ghorbani-Pour, Z. & Tahmasbi, F. (2023). The Archeology of Power Struggle in Shahnameh and Iliad (Relying on the Fereydon and the Priam Myths). *Literary Text Research*, 27(95), 120–181. doi:10.22054/LTR.2021.46190.2809. [In Persian]
- Haass, R. (2020). *The World: A Brief Introduction*. Penguin Press.
- Hashemi, N. (2023). Iran's Regional Strategy: Defensive or Expansionist? *The Cairo Review of Global Affairs*, Spring 2023.

Iranian Cultural Research

Abstract

- Hokayem, E. (2014, September 24). Iran, the Gulf States and the Syrian civil war. *Survival*, 56(6), 59-86.
- Iranian Foreign Ministry. (2019). Hormuz Peace Endeavor (HOPE). Official Statement.
- Khamenei, S. A. (2024, Oct. 4). Imam Khamenei's selected statements during Tehran's Friday Prayer sermons. The Office for the Preservation and Publication of the Works of Grand Ayatollah Khamenei. Retrieved from <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=57811>. (Accessed: February 13, 2026). [In Persian]
- Khamenei, S. A. (2025, June 18). Imam Khamenei's televised message to the Iranian nation on. (Second Televised Message to the Nation Following the Israeli and American Invasion of Iran). The Office of the Supreme Leader's Website. [In Persian]
- Khansari, M., Moghtader, M. R., & Yavari, M. (2003). *The Persian garden: Echoes of paradise*. Mage Publishers. ISBN-10 : 0934211752
- Khatami, M. (2000, September 21). Speech at the UN General Assembly.
- Koushki, P., Moazzeni, A., & Javadi Arjmand, M. J. (2021). Peace and Tolerance in the Thoughts of Rumi and Attar In Comparison with Mulla Sadra's Pacifist Approach. *Journal of History of Literature*, 3(2), 161-183. doi:10.29252/hlit.2022.223733.1066 [In Persian]
- Kuhr, A. (2013). *The Persian Empire: A corpus of sources from the Achaemenid period*. Routledge.
- Ledeem, M. (2019, June). Iran's Aggression: A Historical Pattern. *Commentary Magazine*.
- Lieven, A. (2012). *Pakistan: A hard country*. Penguin UK.
- Lotman Yuri, M. (1990). *Universe of the mind: a semiotic theory of culture*. The second World). London.
- Lotman, J. (2009). *Culture and explosion*. Walter de Gruyter.
- Lotman, Y. M., Uspensky, B. A., & Mihaychuk, G. (1978). On the Semiotic Mechanism of Culture. *New Literary History*, 9(2), 211-232.
- Maas, H. (2020, January 14). *Foreign Minister Maas on the Iranian nuclear agreement*. Federal Foreign Office.
- Macron, E. (2023, September 20). Press Conference at the UN General Assembly.
- Mead, W. R. (2023, March/April). The Arc of a Covenant: The United States, Israel, and the Fate of the Jewish People. *Foreign Affairs*.
- Mehrvaran, M. (2023). The Idea of Peace in Great Poets of Persian Literature. In Proceedings of the *International Conference on Peace Studies*, 832-849. <https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/1993822>. [In Persian]

- Najafi, S., Afarin, F. & Samavi, G. (2021). A Comparative Study of Utopian and Dystopian Aspects of Peace and Antiwar Posters of Iranian and American Poster Designers during the last century. *Strategic Studies of Culture*, 1(4), 121–145. [In Persian]
- Nemati, S. (2015). Investigating the Motives of War in Ferdowsi's Shahnameh and Homer's Iliad and Odyssey. *Journal of Comparative Literature*, 7(12), 383–410. [In Persian]
- Phillips, J. (2024, Jan 24). Iran. Heritage.org. <https://www.heritage.org/military-strength/assessing-threats-us-vital-interests/iran>
- Phillips, J., & Brookes, P. (2022). The Biden Administration's Iran Plan Won't Work: Time for Plan B. Heritage Foundation Backgrounder, (3739).
- Pirani, S. & Ghafari, Z. (2022). An Analysis of the Themes in National Revolutionary Anthems of Iran, Russia and France. *Journal of Cultural Studies and Communication*, 18(66), 41–69. doi: 10.22034/jcsc.2020.114738.2010 [In Persian]
- Pompeo, M. (2018, May 21). Supporting Iranian Voices. Speech at the Heritage Foundation.
- Raab, D. (2019, September 25). Iran's violations of international law: Foreign Secretary's statement, GOV.UK. <https://www.gov.uk/government/speeches/foreign-secretary-statement-on-iran>
- Rahimi, S. (2021). Application of the Moral and Political Foundations of the Myths of Ferdowsi's Shahnameh and Homer's Iliad and Odyssey. *New Achievements in Humanities Studies*, 4(37), 149–166. [In Persian]
- Rahimi, S., Dyanati, M., & Hajizadeh, M. (2026). Examining Manifestations of Reconciliation in Ferdowsi's Shahnameh and Homer's Iliad and Odyssey. *Journal of Modern Literary Research*, 5(1), 1–19. [In Persian]
- Raisi, S. A. (2024, February 2). Speech to the people of Minab. Mashregh News. Retrieved from <https://www.mashreghnews.ir/news/1571702>. (Accessed: February 13, 2026). [In Persian]
- Roomi, F. (2023). The Iran–Israel Conflict: An Ultra–Ideological Explanation. *Middle East Policy*, 30(3), 94–109. doi:10.1111/mepo.12687
- Root, M. C. (2024). *The King and Kingship in Achaemenid Art: Essays on the Creation of an Iconography of Empire* (Textes et mémoires, 9) (Vol. 19). Brill.
- Rouhani, H. (2018, September 22). The message of our revolution was peace and the implementation of divine commands from the beginning. Armed Forces Parade Ceremony. IRIB News Agency. Retrieved from <https://www.iribnews.ir/fa/amp/news/2233282>. (Accessed: February 13, 2026). [In Persian]
- Rouhani, H. (2019, September 25). Speech at the UN General Assembly.

Iranian Cultural Research

Abstract

- Rung, E. (2022). The Persian King as a Peacemaker: The Ideological Background of the Common Peace Treaties in 4th Century Greece. *Ktèma: Civilisations de l'Orient, de la Grèce et de Rome antiques*, 47, 97–120.
- Sa'di, M. (2006). *Golestan* (G. H. Yousefi, Ed.). Kharazmi Publications. [In Persian]
- Sarpiya, S. K. (2018). *A Semiotic Approach to Conflict Transformation: Can Signs and Symbols Help Make Peace?* (Doctoral dissertation). George Fox University.
- Semenenko, A. (2012). *The Texture of Culture: An Introduction to Yuri Lotman's Semiotic Theory*. Palgrave Macmillan.
- Veysi, M. (2022). Studying Achaemenid Pax Persica on the basis of the goals of UNESCO's culture and peace education. *Historical Studies*, 13(1), 287–311. [In Persian]
- Zarif, M. J. (2018). Thanks to the Revolution, we are not dependent on anything. Panel on Regional Developments and its Impact on the Security of the Islamic Republic of Iran. Retrieved from <https://www.alef.ir/news/3971213158.html>. (Accessed: February 8, 2026). [In Persian]
- Zarif, M. J. (2019). Translation of Dr. Zarif's article regarding the Hormuz Peace Plan. Ministry of Foreign Affairs. Retrieved from <https://mfa.ir/portal/newsview/544103/>. (Accessed: February 8, 2026). [In Persian]
- Zarif, M. J. (2020). Meeting with foreign ambassadors residing in Tehran. Ministry of Foreign Affairs. Retrieved from <https://mfa.gov.ir/portal/newsview/627946>. (Accessed: February 13, 2026). [In Persian]

مقاله پژوهشی

فرهنگ صلح در روایت‌های نمادین ایران: خوانش نشانه‌شناختی، از اسطوره تا سیاست بین‌الملل

سعیده کوزه‌گری*

دریافت: ۱۴۰۴/۰۶/۱۵؛ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۱/۱۶

چکیده

درک رفتار بین‌المللی ایران، به‌عنوان کشوری با تمدنی دیرپا و لایه‌های فرهنگی پیچیده، نیازمند عبور از تحلیل‌های سطحی و واکاوی ژرف‌ساخت‌های نمادین آن است. این پژوهش با به‌کارگیری نظریه «سپهر نشانه‌ای» یوری لوتمان، به واکاوی گفتمان صلح در نمادهای ملی و فرهنگی ایران می‌پردازد. پرسش اصلی آن است که روایت صلح چگونه از رهگذر سازوکارهای نشانه‌ای در سپهر نشانه‌ای ایران صورت‌بندی شده و چه نسبتی با الگوی کنش‌گری این کشور در عرصه بین‌الملل دارد؟ پژوهش با «تحلیل بینامتنی» پنج متن (درفش کاویانی، تخت جمشید، باغ ایرانی، شاهنامه و اشعار کلاسیک) فرهنگ ایران را مورد مطالعه قرار می‌دهد. یافته‌ها از وجود یک «روایت کلان صلح عدالت‌محور» در هسته این سپهر حکایت دارد؛ روایتی که صلح را نه وضعیتی انفعالی، بلکه آرمانی مشروط به تحقق «ارته» (نظم عادلانه) و نفی «دروج» (بی‌عدالتی) تعریف می‌کند. این روایت، الگوی رفتار ایران مبتنی بر اجتناب از تجاوزگری و تأکید بر دفاع مشروع را تبیین می‌کند. فراتر از تبیین الگوی رفتاری ایران، این پژوهش با تحلیل تطبیقی دو سپهر نشانه‌ای ایران و غرب آشکار می‌سازد که شکاف تفسیری پایدار در روابط بین‌الملل، ریشه در برخورد کدهای فرهنگی متعارض دارد. آنچه درون سپهر نشانه‌ای ایران «دفاع مشروع» و «احیای ارته» معنا می‌شود، در سپهر نشانه‌ای غرب مبتنی بر نظم وستفالیایی، به‌عنوان «تجاوز» و «بی‌ثبات‌سازی» ترجمه می‌شود و غفلت از این منطق درونی، تحلیل‌های رایج را به تقلیل‌گرایی دچار می‌سازد.

کلیدواژه‌ها: نشانه‌شناسی فرهنگی، صلح عدالت‌محور، ارته و دروج، نمادهای ملی ایران، سیاست خارجی ایران، یوری لوتمان، سپهر نشانه‌ای.

۱. استادیار، گروه روابط بین‌الملل، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران

✉ s.kouzehgari@modares.ac.ir

* نویسنده مسئول

۱. مقدمه و بیان مسئله

نمادهای ملی و فرهنگی، فراتر از کارکرد تزئینی یا هویتی بخشی صرف، به مثابه «متون» فرهنگی پیچیده‌ای عمل می‌کنند که ارزش‌ها، آرمان‌ها و حافظه جمعی یک تمدن را در خود رمزگذاری می‌نمایند. این نمادها کنشگران فعال معناسازی هستند که در شکل‌دهی به ذهنیت جمعی و جهت‌دهی به پارامترهای کنش سیاسی در عرصه بین‌الملل ایفای نقش می‌کنند. این پژوهش بر این پیش‌فرض استوار است که فهم عمیق رفتار یک کشور در نظام بین‌الملل، به‌ویژه کشورهای با تاریخ تمدنی چندین هزارساله مانند ایران، نیازمند واکاوی لایه‌های زیرین و نمادین فرهنگ آن است که همچون نقشه راهی برای کنش‌گری عمل می‌کند.

مسئله اصلی پژوهش، وجود شکاف تفسیری میان تصویر غالب از ایران در گفتمان بین‌المللی به عنوان تهدید یا عامل بی‌ثباتی، و روایت صلح‌جویانه‌ای است که در هسته نمادهای بنیادین فرهنگی و ملی آن نهفته است. جمهوری اسلامی ایران در گفتمان رسانه‌ای و تحلیلی غالب غربی، عمدتاً از دریچه تقابل‌های ایدئولوژیک، برنامه‌هسته‌ای و چالش‌های امنیتی تصویر می‌شود. این نگاه تک‌سویه نه تنها پیچیدگی‌های جامعه ایرانی را نادیده می‌گیرد، بلکه از درک روایت فرهنگی مسلطی که در اعماق هویت این سرزمین جریان دارد و می‌تواند کلید رمزگشایی الگوهای رفتاری آن باشد، غافل می‌ماند. پرسش اساسی این است که چگونه روایت صلح از طریق سازوکارهای نشانه‌ای و بینامتنی در سپهر نشانه‌ای ایران صورت‌بندی شده و این صورت‌بندی چه نسبتی با الگوی بازنمایی شده از کنش‌گری ایران در عرصه بین‌الملل برقرار می‌کند؟

مرور نظام‌مند ادبیات (که در بخش پیشینه به تفکیک آمده) نشان می‌دهد مطالعات موجود یا به توصیف تاریخی نمادها پرداخته‌اند، یا تحلیل‌های نشانه‌شناختی را به حوزه‌ای خاص مانند ادبیات یا هنر محدود کرده‌اند، و یا در تحلیل روابط بین‌الملل از نقش زیرساخت‌های فرهنگی غفلت ورزیده‌اند. به عبارتی، خلأ پژوهشی در پیوند میان

نشانه‌شناسی فرهنگی و مطالعات روابط بین‌الملل، به‌ویژه در مورد ایران، کاملاً مشهود است. نوآوری این پژوهش در پر کردن این شکاف از طریق به کارگیری چارچوب نظری «سپهر نشانه‌ای» یوری لوتمان^۱ به عنوان یک دستگاه تحلیلی منسجم است. این چارچوب امکان تحلیل شبکه‌ای نمادها و کشف «روایت کلان» حاکم بر آنها را فراهم می‌آورد. نوآوری دیگر، صورتبندی دقیق دوگانه «ارته/دروج» به عنوان هسته مرکزی روایت صلح عدالت‌محور و نشان دادن چگونگی بازتولید این دوگانه در تمام لایه‌های سپهر نشانه‌ای ایران، از اسطوره تا کنش سیاسی است.

این پژوهش داده‌های خود را از نمادهای ملی و فرهنگی شامل درفش کاویانی، تخت جمشید، باغ ایرانی، شاهنامه فردوسی و اشعار کلاسیک استخراج کرده و با تکنیک تحلیل بینامتنی بر اساس نظریه سپهر نشانه‌ای لوتمان، به کشف روایت‌های پنهان در این متون می‌پردازد. پرسش‌های پژوهش بدین شرح تدوین شده‌اند: نخست، روایت صلح در سپهر نشانه‌ای ایران چگونه صورتبندی شده است؟ دوم، این روایت نمادین چه نسبتی با الگوی تاریخی رفتار بین‌المللی ایران برقرار می‌سازد و چه نسبتی بین این روایت فرهنگی ریشه‌دار و گفتمان سیاسی مسلط در ایران معاصر وجود دارد؟ ساختار مقاله پس از این مقدمه، به ترتیب به پیشینه تحقیق، چارچوب نظری، روش پژوهش، تجزیه و تحلیل داده‌ها، بحث و در نهایت، نتیجه‌گیری و دلالت‌های پژوهش اختصاص خواهد یافت.

۲. پیشینه پژوهش

پیشینه پژوهش مرتبط با فرهنگ صلح در ایران را می‌توان در چهار دسته اصلی مشاهده نمود که هرکدام بخشی از این پازل مفهومی را روشن ساخته‌اند. نخست، مطالعات اسطوره‌شناختی و ادبی تطبیقی قرار دارد که به تحلیل مفاهیم صلح، آشتی و عدالت در متون ادبی و اساطیری ایران، عمدتاً در مقایسه با آثار تمدن‌هایی مانند یونان، پرداخته‌اند. از جمله این پژوهش‌ها می‌توان به کار رحیمی و همکاران (۱۴۰۵) در بررسی جلوه‌های

آشتی در شاهنامه در مقایسه با ایلیاد، مطالعه عبدالله‌زاده و همکاران (۱۴۰۱) در بازتاب اسطوره در حماسه‌های ملی ایران و یونان، تحقیق نعمتی (۱۳۹۴) در مقایسه انگیزه‌های جنگ، و پژوهش قربانی‌پور و طهماسبی (۱۴۰۲) در تحلیل دیرینه‌شناسی ستیز قدرت در خاندان‌های شاهی اشاره کرد. این دسته از مطالعات اگرچه در غنای تحلیل متون موفق بوده‌اند، عموماً در سطح مقایسه‌ای باقی مانده و به تحلیل نشانه‌شناختی نمادها و پیوند آنها با الگوهای رفتاری معاصر نپرداخته‌اند.

دسته دوم، مطالعات نشانه‌شناختی کاربردی و تحلیل بازنمایی است که نشانه‌شناسی را چارچوبی برای تحلیل بازنمایی‌های معاصر صلح و تعارض در هنر و رسانه می‌داند. پژوهش‌های شاخصی مانند مطالعه سارپیا^۱ (۲۰۱۸) در مورد نقش نشانه‌ها در تبدیل تعارض، تحقیق نجفی و همکاران (۱۴۰۰) در تحلیل پوسته‌های صلح ایران و آمریکا، و تحلیل پیرانی و غفاری (۱۴۰۱) از مضامین سرودهای ملی در این حوزه جای می‌گیرند. تمرکز این پژوهش‌ها عمدتاً بر آثار معاصر و واکنش به رویدادهای خاص است و کمتر به ریشه‌یابی تاریخی و تمدنی نمادهای صلح در لایه‌های عمیق فرهنگ پرداخته‌اند.

سومین دسته، مطالعات فلسفی-عرفانی و تاریخ اندیشه است که مفهوم صلح را در اندیشه فلاسفه، عرفا و شعرای بزرگ ایرانی واکاوی می‌کند. برای نمونه، پژوهش کوشکی، مؤذنی و جوادی ارجمند (۱۴۰۰) به بررسی صلح در اندیشه مولوی، عطار و ملاصدرا پرداخته و مطالعه مهرآوران (۱۴۰۲) دیدگاه سخنوران ادب فارسی مانند فردوسی، مولوی، سعدی و حافظ را درباره صلح گردآوری کرده است. این تحقیقات اگرچه برای حوزه تاریخ اندیشه ارزشمندند، اما معمولاً به تحلیل افراد خاص محدود شده و از خوانش نمادها به مثابه نظامی فرهنگی فراتر از اندیشه فردی غافل‌اند.

چهارمین و آخرین دسته، مطالعات تاریخی-سیاسی و روابط بین‌الملل است که یا صلح را در دوره‌های تاریخی خاص (مانند هخامنشیان) تحلیل می‌کند، یا رفتار بین‌المللی ایران را از منظر رئالیستی بررسی می‌نماید. از جمله می‌توان به پژوهش

ویسی (۱۴۰۱) در بررسی اندیشه صلح پارسی هخامنشی، تحقیق رونگ^۱ (۲۰۲۲) در تحلیل نقش ایدئولوژیک پادشاه هخامنشی به عنوان صلح‌ساز، و مطالعه رومی (۲۰۲۳) با رویکردی رئالیستی به تحلیل سیاست تقابلی ایران اشاره کرد. مطالعات تاریخی این جریان کمتر به تداوم روایت‌های نمادین در طول زمان توجه دارند، و تحلیل‌های سیاسی آن غالباً متغیرهای فرهنگی و نمادین را نادیده می‌گیرند. مرور انتقادی این چهار جریان نشان می‌دهد که شکاف روش‌شناختی عمده‌ای میان مطالعات عمیق فرهنگی و تحلیل‌های سیاسی-بین‌المللی وجود دارد. پژوهش حاضر با عنوان «فرهنگ صلح در روایت‌های نمادین ایران» در صدد پرکردن این خلأ از طریق تلفیق چارچوب نظری نشانه‌شناسی فرهنگی برای کشف یک «روایت کلان صلح عدالت‌محور» در لایه‌های پنهان نمادهای ملی و فرهنگی ایران است، تا این روایت را به عنوان کلید تفسیر الگوی تاریخی رفتار بین‌المللی ایران به کار گیرد.

۳. چارچوب نظری: نشانه‌شناسی فرهنگی مکتب تارتو و مفهوم سپهر نشانه‌ای

این پژوهش برای واکاوی ژرف‌ساخت‌های گفتمان صلح در فرهنگ ایران، نظریه «سپهر نشانه‌ای» یوری لوتمان را به‌عنوان چارچوب نظری خود برگزیده است. این نظریه که در دل رویکرد نشانه‌شناسی فرهنگی مکتب تارتو پرورده شده، قدرت تبیینی بالایی در تحلیل نظام‌های معنایی پیچیده دارد. یوری میخائیلوویچ لوتمان (۱۹۹۳-۱۹۲۲)، بنیانگذار مکتب نشانه‌شناسی تارتو-مسکو، فرهنگ را یک «کلّیت عملکردی» و فضایی کلان می‌داند که تمامی نظام‌های نشانه‌ای در درون آن و در تعامل دیالکتیکی با یکدیگر و با مرزهای بیرونی خود معنا می‌یابند (لوتمان، ۱۹۹۰، ۱۲۳). از این منظر، فرهنگ یک مکانیسم تولید معناست و سپهر نشانه‌ای آن، نه یک آرشیو ایستا، بلکه یک «دستگاه زبانی» پویا و فعال در تولید، تبادل و ذخیره‌سازی اطلاعات است (لوتمان، اسپنسکی و میهایچوک^۲، ۱۹۷۸،

1. Rung

2. Lotman, Uspensky & Mihaychuk

۲۱۱). فرهنگ به مثابه یک «نظام نشانه‌ای» در نظر گرفته می‌شود که در آن هر عنصر فرهنگی (متن، زبان، هنر، آیین) در ایجاد معانی نقش ایفا می‌کند و به عنوان حافظه‌ای جمعی و غیروراثتی، اطلاعات را ذخیره، پردازش و بازتولید می‌نماید (لوتمان، ۱۹۹۰). این نگاه امکان تحلیل نمادهایی چون درفش کاویانی، تخت جمشید، باغ ایرانی، شاهنامه و شعر کلاسیک را نه به صورت واحدهای منفصل، بلکه به عنوان اجزایی درون یک شبکه پیچیده بینامتنی فراهم می‌کند که معنای آنها در گرو روابط درونی این شبکه و نیز تعامل با «سپهرهای نشانه‌ای» دیگر (مانند گفتمان بین‌المللی) است. چنین تحلیلی مستلزم در نظر گرفتن نمادها به مثابه «متونی» است که بر پایه شیوه‌های تولید معنا در برهه‌ای خاص از تکامل یک فرهنگ شکل می‌گیرند.

لوتمان مفهوم «سپهر نشانه‌ای» را با الهام از مفهوم «بیوسفر» (زیست‌کره) در زیست‌شناسی مطرح می‌کند. سپهر نشانه‌ای، فضایی انتزاعی و در عین حال عینی است که تمام فرایندهای نشانه‌ای در درون آن اتفاق می‌افتد و خارج از آن، هیچ نشانه‌ای امکان وجود و معناداری ندارد (لوتمان، ۱۹۹۰، ۱۲۳). این فضا، یک کلیت عملکردی و پویا است که تمامی نظام‌های نشانه‌ای در درون آن و در تعامل دیالکتیکی با یکدیگر معنا می‌یابند. به تعبیر سمننکو^۱ (۲۰۱۲)، سپهر نشانه‌ای هم شرط وجودی ارتباطات نشانه‌ای است و هم محصول آن. برای تحلیل سپهر نشانه‌ای ایران در این پژوهش، پنج مفهوم کلیدی بر اساس آرای لوتمان و شارحان او به کار گرفته می‌شود:

نخست، مفهوم «متن»^۲ به مثابه عنصر بنیادین. در این چارچوب، هر نماد فرهنگی (درفش کاویانی، بنای معماری، شعر) به عنوان یک «متن» در نظر گرفته می‌شود. این متون نه تنها حامل معنا هستند، بلکه در فرآیند خوانش و تفسیر، معنا را تولید و بازتولید می‌کنند. لوتمان، اسپنسکی و میهایچوک (۱۹۷۸، ۲۱۴) تأکید می‌کنند: «هر اثر ادبی یا هنری، متنی است که در شبکه‌ای از روابط بینامتنی با سایر متون فرهنگ خود معنا می‌یابد». متن می‌تواند تک‌کارکردی (انتقال پیام) یا چندکارکردی (تولید معانی جدید) باشد.

1. Semenenko
2. Text

دوم، «بینامتنیت»^۱ که بر اساس آن متون در درون سپهر نشانه‌ای در گفت‌وگویی دائمی با یکدیگر قرار دارند. معنای «عدالت» در شاهنامه با مفهوم «نظم» در معماری تخت جمشید و «صلح» در اشعار کلاسیک پیوند خورده و شبکه‌ای از معانی را شکل می‌دهد. این دیالوگ میان متون، پویایی فرهنگ را تضمین می‌کند و مانع از ایستایی آن می‌شود.

سوم، «مرز»^۲ که مهم‌ترین مفهوم در سپهر نشانه‌ای است. مرز فضایی است که در آن «خود» از «دیگری» متمایز می‌شود و در عین حال، محل تبادل و ترجمه معنا میان سپهرهای مختلف است. لوتمان (۱۹۹۰، ۱۳۶) مرز را «منطقه‌ای دوزبانه» می‌نامد که در آن عناصر بیرونی به درون ترجمه می‌شوند و عناصر درونی برای برون بازتعریف می‌گردند. تحلیل چگونگی تعریف «هویت صلح طلب ایرانی» در مرز با «دیگری متجاوز»، برای این پژوهش حیاتی است.

چهارم، دوگانه «خود و دیگری»^۳ که بر اساس آن هویت هر فرهنگی در تقابل با «دیگری» تعریف می‌شود. لوتمان و همکاران (۱۹۷۸، ۲۱۲) می‌نویسند: «در بستر نافرنگ است که فرهنگ در حکم یک نظام نشانه‌ای پدیدار می‌شود». به بیان دیگر، وجود هر فرهنگ و پویایی آن به وجود یک «دیگری فرهنگی» وابسته است که از دید اهالی آن فرهنگ، «نافرنگ» تلقی می‌شود. در این پژوهش، «دیگری» می‌تواند هم به معنای مهاجمان تاریخی و هم به معنای قدرت‌های معاصر متخاصم باشد.

پنجم، «عدم تعین و پویایی»^۴ که بیانگر آن است که سپهر نشانه‌ای هرگز یک سیستم بسته و ایستا نیست. وجود عناصر متضاد، گفتمان‌های رقیب و تنش‌های درونی، منبع پویایی و تغییر در فرهنگ است. لوتمان (۲۰۰۹) در کتاب «فرهنگ و انفجار» به این پویایی و نقش نقاط دوشاخگی^۵ در تحول فرهنگی پرداخته است. فرهنگ همواره میان نظم و آشوب (بی‌نظمی) در نوسان است و این تنش، موتور محرک تحول فرهنگی محسوب می‌شود.

1. Intertextuality
2. Boundary
3. Self/Other
4. Indeterminacy and Dynamics
5. bifurcation

بر اساس مفاهیم فوق، تحلیل در این پژوهش بدین صورت عملیاتی می‌شود: نخست، هر یک از نمادهای مورد بررسی (درفش کاویانی، تخت جمشید، باغ ایرانی، شاهنامه فردوسی و اشعار کلاسیک) به عنوان یک «متن» در سپهر نشانه‌ای ایران تحلیل می‌گردد. دوم، روابط بینامتنی میان این متون برای کشف «روایت کلان» حاکم بر آنها بررسی می‌شود. سوم، کارکرد مرز در تعریف هویت «صلح طلب ایرانی» در برابر «دیگری متجاوز» مورد تحلیل قرار می‌گیرد. چهارم، دوگانه‌های بنیادین «خود/دیگری» و «نظم/بی نظمی یا بی عدالتی» که در نهایت به دوگانه «ارته/دروج» (راستی/دروغ، نظم عادلانه/بی عدالتی) بازمی‌گردند، به عنوان الگوی معناسازی در سپهر نشانه‌ای ایران معرفی می‌شوند.

۴. روش پژوهش

این پژوهش از روش کیفی با رویکرد توصیفی-تحلیلی پیروی می‌کند. چارچوب نظری هدایت‌کننده تحقیق، نظریه «سپهر نشانه‌ای» یوری لوتمان است که در بخش پیشین تشریح گردید. روش تجزیه و تحلیل داده‌ها، «تحلیل بینامتنی» است. این روش که مستقیماً از آرای لوتمان در باب روابط میان متون در یک سپهر نشانه‌ای نشأت می‌گیرد، به ما امکان می‌دهد تا روابط پنهان و گفت‌وگوی مستمر میان نمادهای فرهنگی ایران را کشف کنیم. نمونه‌گیری به صورت هدفمند^۱ و با در نظر گرفتن دو معیار اصلی انتخاب شده‌اند: نخست، اهمیت تاریخی و مرکزیت هر نماد در هویت ایرانی؛ دوم، تنوع گونه‌شناختی به منظور پوشش طیف متنوعی از نمادها شامل حوزه‌های اسطوره‌ای، معماری و ادبیات. بر این اساس، پنج «متن فرهنگی» کلیدی برگزیده شدند: درفش کاویانی به عنوان نماد اسطوره‌ای-سیاسی عدالت‌خواهی و مقاومت؛ تخت جمشید به عنوان متن معماری بازنماینده ایدئولوژی هخامنشی در باب نظم و صلح؛ باغ ایرانی به عنوان الگوی کالبدی نظم عادلانه و پیوند زمین و آسمان؛ شاهنامه فردوسی به عنوان متن حماسی بازنماینده روایت تاریخی-اسطوره‌ای ایران؛ و اشعار کلاسیک به عنوان گفتمان عرفانی-انسانی درباره وحدت بشری.

گردآوری داده‌ها از سه طریق انجام شده است: تحلیل متون اولیه از طریق مطالعه و واکاوی مستقیم متون اصلی (مانند شاهنامه فردوسی) به زبان فارسی؛ تحلیل بصری از طریق بررسی اسناد و گزارش‌های باستان‌شناسی مربوط به تخت جمشید و باغ‌های تاریخی ایران و تحلیل نقش برجسته‌ها و ساختار معماری؛ و تحلیل منابع ثانویه با بهره‌گیری از تفاسیر و تحلیل‌های پژوهشگران ایرانی و بین‌المللی درباره نمادهای مورد نظر. تحلیل داده‌ها در سه مرحله و بر اساس مفاهیم نظریه لوتمان انجام شده است. در مرحله نخست، شناسایی دال‌های کلیدی از طریق استخراج نشانه‌ها و بن‌مایه‌های تکرارشونده در هر متن صورت گرفت؛ نمونه‌هایی از این دال‌ها عبارتند از پیش‌بند چرمی کاوه در داستان درفش کاویانی، نقوش نمایندگان ملل در تخت جمشید، ساختار چهارباغ در باغ ایرانی، و تقابل ایران و توران در شاهنامه. در مرحله دوم، تحلیل تقابل‌های دوتایی با هدف شناسایی تقابل‌های بنیادین ساخت‌دهنده به متون انجام شد که تأکید اصلی بر تقابل محوری «ارته/دروج» (راستی/دروغ، نظم/آشوب، عدالت/بی‌عدالتی) بود. در مرحله سوم، تحلیل بینامتنی با هدف بررسی روابط و دیالوگ میان متون پنج‌گانه برای کشف «روایت کلان» حاکم بر آنها صورت پذیرفت؛ این مرحله شامل ردیابی چگونگی بازتولید تقابل ارته/دروج در هر متن و چگونگی پیوند این متون با یکدیگر برای شکل‌دهی به یک شبکه معنایی منسجم بود.

۵. تحلیل: روایت کلان صلح عدالت‌محور در سپهر نشانه‌ای ایران

این بخش به واکاوی داده‌ها در چارچوب نظریه سپهر نشانه‌ای لوتمان می‌پردازد. تحلیل در پنج محور اصلی و با تأکید بر روابط بینامتنی و کارکرد مرزها سامان یافته است. به منظور دقت بیشتر و انطباق کامل با روش پژوهش، تحلیل هر نماد با جزئیات بیشتر و بر اساس مفاهیم کلیدی نظریه لوتمان (متن، بینامتنیت، مرز، خود/دیگری، ارته/دروج) انجام شده و در انتهای تحلیل هر نماد، یک جدول تحلیلی ترسیم شده است.

۵-۱. درفش کاویانی: اسطوره گذار از «دروج» به «ارته»

درفش کاویانی فراسوی یک پرچم اساطیری، به مثابه «متن» بنیادینی در سپهر نشانه‌ای ایران عمل می‌کند که روایت گذار از وضعیت «آنومی» (بی‌نظمی ناشی از ستم ضحاک) به «نظم عادلانه» (حکومت فریدون) را رمزگذاری کرده است. داستان کاوه آهنگر که فرزندانش به دست کارگزاران ضحاک کشته شدند و او با پاره کردن استشهدنامه‌ای دروغین، علم قیام برافراشت، نماد قیام مردمی علیه ستم و دروغ است (عبدالله‌زاده و همکاران، ۱۴۰۱، ۷۶-۷۷). در تحلیل نشانه‌شناختی، پیش‌بند چرمی کاوه به عنوان دالی که در ابتدا نشانه کاریدی و فرودستی طبقاتی است، در فرآیندی از «ترجمه نشانه‌ای» به درفش (مدلول جدید) تغییر معنا می‌دهد و به نماد قدرت مشروع و عدالت خواهی تبدیل می‌شود. این فرآیند نشان‌دهنده پویایی سپهر نشانه‌ای و توانایی آن در خلق معانی جدید از دل متون موجود است. تبدیل پیش‌بند چرمی کاوه (نماد فرودستی و رنج) به درفش رهایی‌بخش، فرآیند «تبدیل نشانه‌ای» را نشان می‌دهد که در آن یک ابزار روزمره به نمادی از قدرت مشروع و عدالت خواهی بدل می‌شود.

تحلیل بینامتنی: درفش کاویانی با مفهوم «فرّه ایزدی» در اساطیر ایران پیوندی ناگسسته‌ی دارد. فرّه نیرویی الهی است که به فرمانروای شایسته اعطا می‌شود و مشروط به رفتار عادلانه اوست. چنانچه شاه ستم‌کند، فرّه از او گسسته می‌شود (عبدالله‌زاده و همکاران، ۱۴۰۱، ۷۴). بنابراین، درفش کاویانی نه تنها نماد قیام علیه ستم، بلکه نماد احیای مشروعیت و نظم است که با عدالت همراه است. از منظر دوگانه «خود/دیگری» در نظریه لوتمان، درفش کاویانی مرز هویتی روشنی میان «خود» (مردم ایران عدالت‌خواه) و «دیگری» (حکومت ظالم ضحاک به مثابه تجسم «دروج») ترسیم می‌کند. در دوره معاصر، این متن در مرز میان «خود» (مردم ایران با هویت عدالت‌خواه) و «دیگری» (حکومت‌های ظالم یا قدرت‌های متجاوز) بازتولید شده و به نماد مقاومت و استقلال‌خواهی تبدیل گشته است. این پویایی معنایی، نمونه‌ای از «عدم تعین» و حیات مستمر متن در سپهر نشانه‌ای است. نبرد همیشگی میان «ارته» و «دروج» در این متن به زیباترین شکل ممکن عینیت یافته است.

جدول ۱. تحلیل نشانه‌شناختی درفش کاویانی بر اساس مفاهیم لوتمان

مفهوم در نظریه لوتمان	تحلیل در متن درفش کاویانی
متن	داستان کاوه آهنگر و درفش کاویانی (برگرفته از شاهنامه).
بینامتنیت	پیوند با مفهوم «فرّه ایزدی» و روایت‌های قیام علیه ظلم در اساطیر ایران؛ گفت‌وگو با متن شاهنامه و روایت فریدون.
مرز	ترسیم مرز هویتی میان «خود» (عدالت‌خواهان به رهبری کاوه) و «دیگری» (ضحاک و نظام ستمگر او). این مرز اخلاقی و سیاسی است.
خود / دیگری	خود: مردم تحت ستم، کاوه به عنوان قهرمان مردمی، فریدون به عنوان نماد مشروعیت عادلانه. دیگری: ضحاک (ماردوش) به عنوان نماد «دروغ» (ستم، دروغ، بی‌نظمی) و نیروهای اهریمنی.
ارته / دروج	ارته: قیام برای احیای نظم عادلانه و رهایی از ستم. مشروعیت فریدون. دروج: سلطه ضحاک، دروغ در استشهادنامه، بی‌عدالتی ساختاری.
پویایی (عدم تعین)	تبدیل نشانه‌ای پیش‌بند چرمی (ایزار کار) به درفش (نماد قدرت و رهایی). در دوره معاصر، بازتولید به عنوان نماد مقاومت در برابر قدرت‌های خارجی.

۵-۲. تخت جمشید: معماری نظم عادلانه

در چارچوب سپهر نشانه‌ای، معماری ایران متونی پیچیده هستند که مفاهیم بنیادین حاکمیت، نظم اجتماعی و صلح عدالت‌محور را عینیت می‌بخشند. تخت جمشید به عنوان یکی از شاخص‌ترین این متون، روایت خاصی از قدرت و صلح را بازنمایی می‌کند. این بنا به عنوان یک «متن» معماری خوانده می‌شود که ساختار، نقش و حتی فقدان برخی عناصر در آن، دارای دلالت‌های معنایی مشخصی است. اوج این روایت را می‌توان در تخت جمشید به عنوان متنی نمادین ردیابی کرد. از منظر نشانه‌شناسی فقدان عمده استحکامات دفاعی جدی در این مجموعه، یک دلالت ضمنی قدرتمند ایجاد می‌کند: پیام اعتماد به ثبات درونی، صلح و انسجام امپراتوری (روت^۱، ۲۰۲۴، ۱۱۸). این معماری، صلح را نه محصول ضعف، بلکه نتیجه قدرت ناشی از یک نظم عادلانه و فراگیر تصویر می‌کند. نقوش بارعام، که در آن نمایندگان ملل گوناگون با پوشاک بومی خود و بدون نشانه‌ای از خواری، هدایا را تقدیم می‌کنند، تجسم عینی ایدئولوژی «صلح پارسی»^۲ است

1. Root
2. Pax Persica

(ویسی، ۱۴۰۱، ۱۴). کتیبه‌های داریوش بزرگ نیز این گفتمان را تأیید می‌کنند؛ او خود را مجری اراده اهورامزدا برای برقراری «ارته» (راستی و نظم) و آورنده «شیتی» (آرامش و رفاه) معرفی می‌کند.

تحلیل بینامتنی: تخت جمشید به عنوان متنی معماری، با درفش کاویانی به عنوان متنی اسطوره‌ای در گفت‌وگوست. هر دو به استقرار نظم عادلانه (ارته) پس از دوره‌ای بی‌نظمی (دروج) اشاره دارند. تفاوت در این است که درفش روایت «شدن» (قیام) را باز می‌گوید و تخت جمشید روایت «بودن» (نظم مستقر) را. این دو روی یک سکه، مکمل یکدیگر در سپهر نشانه‌ای ایران هستند.. مرز در تخت جمشید به شکلی متفاوت ترسیم می‌شود: این مرز نه یک دیوار دفاعی، بلکه یک آستانه آیینی است که در آن «دیگری» (نمایندگان ملل) در چارچوب نظم پارسی به درون سپهر نشانه‌ای ایران دعوت می‌شوند و با حفظ هویت خود، بخشی از این کل منسجم می‌گردند.

جدول ۲. تحلیل نشانه‌شناختی تخت جمشید بر اساس مفاهیم لوتمان

مفهوم در نظریه لوتمان	تحلیل در متن تخت جمشید
متن	مجموعه معماری تخت جمشید شامل کاخ‌ها، نقش برجسته‌ها و کتیبه‌ها.
بینامتنیت	گفت‌وگو با متن اسطوره‌ای درفش کاویانی (مکمل روایت قیام با روایت نظم مستقر)؛ همخوانی با کتیبه‌های سلطنتی و متون دینی زرتشتی در باب «ارته».
مرز	فقدان استحکامات دفاعی؛ مرز نه به عنوان دیوار، بلکه به عنوان «آستانه» و فضایی آیینی برای ادغام «دیگری» در نظم پارسی.
خود / دیگری	خود: شاهنشاهی هخامنشی به عنوان برقرارکننده نظم عادلانه (ارته) و محور جهان متمدن دیگری: نمایندگان ملل تابعه که با حفظ هویت بومی خود، در این نظم مشارکت می‌کنند و بخشی از آن می‌شوند. «دیگری» مطلق در این متن، «دروج» (دروغ و آشوب) است که در خارج از این نظم قرار دارد.
ارته / دروج	ارته: تجسم کالبدی و بصری نظم عادلانه، صلح و هماهنگی جهانی تحت حمایت اهورامزدا دروج: غایب بزرگ این متن است؛ هر آنچه خارج از این نظم هماهنگ قرار گیرد.
پویایی (عدم تعیین)	پویایی در تفسیر این متن در طول تاریخ؛ از نماد شکوه امپراتوری تا نماد هویت ملی و تداوم تمدنی در ایران معاصر.

۳-۵. باغ ایرانی: الگوی کالبدی صلح عدالت محور

باغ ایرانی نمونه‌ای از تعالی تبلور کالبدی روایت صلح عدالت محور است. طراحی چهارباغ با محوریت کوشک یا حوض مرکزی و جوی‌های آب متقارن، تجسم عینی عدالت توزیعی و نظم مبتنی بر مرکزیت فیض‌رسان است (خوانساری، مقتدر و یآوری، ۲۰۰۳). این ساختار هندسی دقیق، صرفاً یک طرح زیبایی‌شناختی نیست، بلکه یک «متن» کامل است که در آن عناصر طبیعی (آب، گیاه، نور) در چارچوبی از پیش تعیین‌شده، معنایی فراتر از کارکرد مادی خود می‌یابند. این ساختار، تصویری از بهشت (جنت) را تداعی می‌کند که در آن همه عناصر در جایگاه خود و در نظمی هماهنگ قرار دارند.

تحلیل بینامتنی: باغ ایرانی با متون ادبی عرفانی (مانند غزلیات حافظ و سعدی) در گفت‌وگویی دائمی است و شبکه‌ای از معانی را شکل می‌دهد که در آن، باغ هم تمثیل «جنت» (بهشت) و هم تصویر آرمانی جامعه‌ای هم‌آهنگ و عادلانه است. این پیوند، روایت «صلح درون‌گرا» و مبتنی بر نظم عادلانه را در سراسر سپهر نشانه‌ای ایران گسترش می‌دهد. باغ ایرانی همچنین در تقابل با «بیرون» (به مثابه نماد بی‌نظمی) معنا می‌یابد و مرز میان فرهنگ (نظم) و نافرنگ (بی‌نظمی) را بازنمایی می‌کند. مرز در اینجا دیوار باغ است که فضای مقدس و منظم «خود» را از بی‌نظمی «دیگری» (بیرون) جدا می‌کند. این مرز عینیت‌یافته‌ترین شکل «سپهر نشانه‌ای» است که در آن، حیات معنادار فرهنگی تنها در درون دیوارهای باغ امکان‌پذیر است.

جدول ۳. تحلیل نشانه‌شناختی باغ ایرانی بر اساس مفاهیم لوتمان

مفهوم در نظریه لوتمان	تحلیل در متن باغ ایرانی
متن	ساختار فضایی و هندسی باغ ایرانی (طرح چهارباغ، نظام آبیاری، کاشت گیاهان).
بینامتنیت	پیوند عمیق با متون دینی (توصیف بهشت) و متون ادبی-عرفانی (غزلیات حافظ و سعدی).
مرز	دیوار باغ به عنوان مرز فیزیکی و نمادین میان «فرهنگ» (فضای منظم و معنامند درون) و «نافرهنگ» (بیابان نماد بی‌نظمی در بیرون).
خود / دیگری	خود: فضای درون باغ به مثابه بهشت زمینی، جامعه آرمانی و نظم عادلانه. دیگری: بیابان، خشکی، و هرج‌ومرج بیرون از دیوار باغ.

مفهوم در نظریه لوتمان	تحلیل در متن باغ ایرانی
ارته / دروج	ارته: نظم کیهانی و عدالت توزیعی که در جریان متقارن آب و تقسیم فضا تجلی یافته است. دروج: بی‌نظمی، خشونت طبیعت و بی‌نظمی که در بیرون از مرزهای باغ قرار دارد.
پویایی (عدم تعین)	باغ ایرانی به عنوان الگویی ازلی، در دوره‌های مختلف تاریخی و در نقاط مختلف فلات ایران بازتولید شده و هر بار با مصالح و شرایط اقلیمی جدید، همان روایت کلان نظم عادلانه را بازنمایی کرده است.

۴-۵. شاهنامه فردوسی: حماسه «ارته» در برابر «دروج»

شاهنامه در ژرف‌ساخت خود یک «حماسه صلح عادلانه» است. فردوسی با بهره‌گیری از تقابل بنیادین «ارته» (راستی/نظم) و «دروج» (دروغ/بی‌عدالتی)، روایتی از تاریخ ایران را بازمی‌گوید که در آن، هدف نهایی استقرار نظم عادلانه است. صلح در شاهنامه همواره مشروط به عدالت است. اقدام فریدون پس از شکست ضحاک، بنیان‌گذاری جشن مهرگان و تقسیم جهان بر پایه شایستگی، نماد استقرار نظم جدید مبتنی بر داد و دهش است (عبدالله‌زاده و همکاران، ۱۴۰۱، ۶۸). الگوی رفتاری قهرمانان عمدتاً تدافعی است. ایرانیان به ندرت آغازگر جنگ هستند و اقدامات نظامی آنان معمولاً پاسخی به تجاوز یا کین‌خواهی خون به ناحق ریخته شده است (نعمتی، ۱۳۹۴، ۳۹۰). این تقابل اخلاقی با حماسه‌هایی مانند ایللیاد که انگیزه‌های جنگ اغلب شخصی و ناشی از خشم است، بارز می‌شود (رحیمی، ۱۴۰۰).

تحلیل بینامتنی: شاهنامه پلی میان اسطوره (درفش کاویانی) و تاریخ (تمدن‌های باستانی ایران) برقرار می‌کند. روایت ضحاک و فریدون در شاهنامه، همان تقابل دروج و ارته را که در درفش کاویانی رمزگذاری شده بود، در قالبی حماسی و مفصل بازتولید می‌کند. همچنین، تأکید بر دادگری و آبادانی در شاهنامه، با تصویر نظم عادلانه در باغ ایرانی و تخت جمشید همخوانی دارد. مرز اصلی در شاهنامه، مرز میان ایران و توران است، اما این یک مرز صرفاً جغرافیایی نیست، بلکه مرزی اخلاقی و اسطوره‌ای است که میان قلمرو «ارته» (ایران) و قلمرو «دروج» (توران، به عنوان نماینده نیروهای اهریمنی و متجاوز) کشیده شده است.

جدول ۴: تحلیل نشانه‌شناختی شاهنامه فردوسی بر اساس مفاهیم لوتمان

مفهوم در نظریه لوتمان	تحلیل در متن شاهنامه فردوسی
متن	متن حماسی شاهنامه فردوسی.
بینامتنیت	بازتولید و بسط روایت‌های اساطیری (مانند درفش کاویانی) و تاریخی؛ گفت‌وگو با متون معماری (تخت جمشید و باغ ایرانی) در بازنمایی نظم عادلانه؛ تأثیرگذاری بر تمام متون ادبی و هنری پس از خود در سپهر نشانه‌ای ایران.
مرز	ترسیم مرز اسطوره‌ای و اخلاقی میان ایران (مرکز «ارته») و توران (نماد «دروج» و تجاوز). این مرز هویتی، مفهوم «خود» و «دیگری» را در حافظه جمعی ایرانیان تثبیت می‌کند.
خود / دیگری	خود: پهلوانان و شاهان دادگر ایرانی به عنوان مدافعان «ارته». دیگری: مهاجمان تورانی (مانند افراسیاب) و هر نیرویی که مظهر «دروج» (دروغ، پیمان‌شکنی، تجاوز) باشد.
ارته / دروج	ارته: هسته مرکزی کنش‌های مشروع؛ شامل دادگری، وفای به عهد، آبادانی، و دفاع از مرزها دروج: تجاوزگری، پیمان‌شکنی، ستم، و ایجاد بی‌نظمی.
پویایی (عدم تعین)	شاهنامه به عنوان یک «متن مادر»، در طول تاریخ به طور مداوم خواننده، تفسیر و بازتولید شده و همواره منبعی برای معنابخشی به کنش‌های سیاسی و اجتماعی معاصر بوده است (از نام‌گذاری‌ها تا الگوهای قهرمانی).

۵-۵. شعر کلاسیک: وحدت وجود به مثابه بنیان صلح جهانی

مفهوم وحدت وجود که ریشه در اندیشه‌های عرفانی اسلامی دارد، بنیادی‌ترین زیرساخت فلسفی برای صلح‌طلبی در شعر کلاسیک فارسی را تشکیل می‌دهد. این اندیشه که تمام هستی را تجلی یک حقیقت واحد می‌داند، هرگونه تبعیض، دشمنی و جنگ را نفی کرده و هم‌زیستی مسالمت‌آمیز را به عنوان امری طبیعی و ذاتی در هستی معرفی می‌کند. این مفهوم در چارچوب نشانه‌شناسی لوتمان، تلاشی برای زدودن «مرز»های تصنعی میان «خود» و «دیگری» و بازتعریف «دیگری» نه به عنوان «نافرهنگ»، بلکه به عنوان بخشی از «خود» در سطحی والاتر از هستی است. در اندیشه مولوی، وحدت وجود با مفهوم «صلح درون» پیوندی ناگسستنی دارد و به عنوان «مقدمه‌گریزناپذیر صلح بیرون» قلمداد می‌شود (کوشکی و همکاران، ۱۴۰۰، ۶). مولوی با تأکید بر تهذیب نفس و رسیدن به «انسان کامل»، این باور را ترویج می‌کند که صلح اجتماعی و بین‌المللی تنها بر بنیاد آرامش و تعادل فردی تحقق می‌یابد (کوشکی و

همکاران، ۱۴۰۰، ۷). حافظ نیز با زبانی نمادین و پراستعاره، بر وحدت وجود و عبور از تعصبات سطحی تأکید می‌ورزد. کتابی (۱۳۸۷) در تحلیل خود به این نکته اشاره می‌کند که حافظ «تعصب و خودبینی» را از موانع اصلی صلح می‌داند و با نقد ریا و ظاهربینی، راه را برای درکی عمیق‌تر از هم‌زیستی مسالمت‌آمیز هموار می‌کند. غزل مشهور او که در آن می‌گوید: «آسایش دو گیتی تفسیر این دو حرف است / با دوستان مروت با دشمنان مدارا» (غزل ۵)، نمونه‌ای از این نگاه صلح‌طلبانه است.

سعدی با زبان ساده و بی‌پیرایه خود، وحدت نوع بشر را در قالب زیباترین تصویر ممکن ترسیم می‌کند. بیت مشهور «بنی آدم اعضای یک پیکرند / که در آفرینش ز یک گوهرند» (سعدی، ۱۳۸۵، ۷۸)، با تبدیل انسان‌ها به اعضای یک پیکر، هرگونه تبعیض، ستم و جنگ را نقض وحدت ذاتی هستی می‌نماید. مهرآوران (۱۴۰۲) این بیت را یکی از برجسته‌ترین جلوه‌های «اخوت و برادری انسانی» می‌داند که از مفاهیم محوری صلح در فرهنگ ایرانی است (۸۴۹). این اشعار با خلق «اسطوره وحدت بنیادین هستی»، مرزهای قومی، مذهبی و جغرافیایی را در می‌نوردند و به مثابه متون مرزی عمل می‌کنند که با سپهرهای نشانه‌ای دیگر (جهانی) وارد گفت‌وگو می‌شوند.

تحلیل بینامتنی: استفاده از بیت سعدی بر سر در تالار اصلی سازمان ملل متحد، نمونه‌ی اعلامی این ویژگی و توانایی این متن برای برقراری ارتباط با «دیگری» جهانی است. این گفتمان عرفانی، مکمل گفتمان حماسی مبتنی بر عدالت در شاهنامه است و با هم، طیفی غنی از صلح‌طلبی فعال را در سپهر فرهنگی ایران شکل می‌دهند. اشعار کلاسیک همچون مرز میان «خود» و «دیگری» را به چالش می‌کشند و بر وحدت بنیادین بشری تأکید می‌کنند.

جدول ۵: تحلیل نشانه‌شناختی اشعار کلاسیک بر اساس مفاهیم لوتمان

مفهوم در نظریه لوتمان	تحلیل در متن اشعار کلاسیک
متن	اشعار شاعران کلاسیک فارسی (به ویژه مولوی، حافظ، سعدی).
بینامتنیت	پیوند عمیق با متون دینی (قرآن و حدیث) و عرفانی-فلسفی (ابن عربی)؛ گفت‌وگوی مستمر با سایر بخش‌های سپهر نشانه‌ای ایران (مانند شاهنامه و باغ ایرانی) برای تکمیل روایت صلح؛ ایجاد پل ارتباطی با سپهر نشانه‌ای جهانی (نمونه بیت سعدی در سازمان ملل).
مرز	کوشش برای محو «مرز» های مصنوعی (قومی، مذهبی، جغرافیایی) و بازتعریف آن بر اساس انسانیت مشترک. مرز اصلی در این متون، مرز میان «خودآگاهی» و «غفلت» یا «تعصب» و «مدارا» است.
خود / دیگری	خود: انسان آگاه به وحدت وجود، که «دیگری» را نیز تجلی همان حقیقت واحد می‌بیند. دیگری: نه یک هویت متخاصم، بلکه بخشی از پیکره واحد بشریت. مفهوم «دیگری» منفی در این گفتمان، «نفس اماره»، «تعصب» و «خودبینی» است.
ارته / دروج	ارته: عشق، مدارا، همدلی، و صلح برآمده از درک وحدت وجود. دروج: تفرقه، تعصب، کینه، و جنگ که ناشی از غفلت از این حقیقت واحد است.
پویایی (عدم تعین)	قدرت این متون در جهان‌شمولی و بی‌زمانی آنهاست. آن‌ها به طور مداوم در بسترهای مختلف فرهنگی و تاریخی ترجمه و تفسیر می‌شوند و قادرند با سپهرهای نشانه‌ای گوناگون وارد گفت‌وگو شوند و به عنوان «متون مرزی» عمل کنند.

پنج متن تحلیل شده، با وجود تفاوت‌های گونه‌شناختی، در بازتولید یک «روایت کلان» مشترک هستند: صلح، آرمانی است که تحقق آن مشروط به برقراری عدالت (ارته) و مبارزه با بی‌عدالتی (دروج) است. این روایت در هر متن به شکلی خاص صورتبندی می‌شود: در فاش کاویانی به صورت قیام علیه ستم، در تخت جمشید به صورت نظم مستقر عادلانه، در باغ ایرانی به صورت نظم کیهانی، در شاهنامه به صورت حماسه دادگری، و در اشعار کلاسیک به صورت وحدت وجود. شبکه بینامتنی میان این متون، سپهر نشانه‌ای ایران را به فضایی تبدیل می‌کند که در آن، هویت «صلح‌طلب-عدالت‌خواه» ایرانی به طور مداوم بازتولید و تقویت می‌شود.

۶. بحث: از روایت نمادین تا کنش سیاسی بین‌المللی

پس از شناسایی و تحلیل روایت کلان صلح عدالت‌محور در سپهر نشانه‌ای ایران، اکنون به بررسی نسبت این روایت نمادین با الگوی رفتار بین‌المللی ایران و چگونگی بازتولید آن در گفتمان سیاسی معاصر می‌پردازیم: این بخش استدلال می‌کند که کنش سیاسی بین‌المللی ایران را نمی‌توان صرفاً بر اساس نظریه‌های رئالیستی یا ایدئولوژیک تحلیل کرد، بلکه این کنش‌ها ترجمه‌ای عملی از همان روایت کلان فرهنگی در عرصه دیپلماسی و استراتژی هستند. فراتر از آن، نشان می‌دهد که چگونه یک کنش واحد (فعالیت منطقه‌ای ایران) در دو گفتمان متضاد معنا می‌یابد. در چارچوب نظریه سپهر نشانه‌ای لوتمان، این تقابل گفتمانی را می‌توان به عنوان برخورد دو سپهر نشانه‌ای متفاوت تحلیل کرد که در مرزهای فرهنگی، «خود» و «دیگری» را بازتعریف می‌کنند. از منظر کیسینجر، این دو خوانش ریشه در «کدهای تاریخی» متفاوت دارند که تصورات متعارضی از نظم، مشروعیت و صلح را شکل می‌دهند.

۶-۱. سنت دیرینه نظم عادلانه: استقرار «ارته» در عرصه بین‌الملل

الگوی تاریخی گسترش قلمرو ایران عمدتاً در چارچوب گفتمان برقراری «نظم عادلانه» و نه «تجاوز صرف» قابل تفسیر است. در دوره هخامنشی، کتیبه‌های شاهان، فتوحات را نه به عنوان اعمال قدرت محض، بلکه در چارچوب مأموریتی الهی برای نابودی «دروج» (دروغ، بی‌نظمی، بی‌عدالتی) و استقرار «ارته» (راستی، نظم، عدالت) توجیه می‌کنند (کورت^۱، ۲۰۱۳). منشور کوروش نیز الگویی از حکمرانی ارائه می‌دهد که هدف نهایی آن ایجاد ثبات، امنیت و رونق تجاری در قلمرویی چندفرهنگی بود (برایانت^۲، ۲۰۰۲). این ایدئولوژی در معماری تخت جمشید، با نقوش صلح‌آمیز نمایندگان ملل، عینیت یافته است. این سنت در دوره‌های طلایی پس از اسلام (سلجوقی و صفوی) نیز تداوم یافت. ایران عمدتاً به عنوان کانون تجارت، دانش و هنر

1. Kuhrt
2. Briant

عمل نمود و سیاست خارجی آن بیشتر معطوف به حفظ مرزها، ایجاد توازن قوا و رونق اقتصادی از طریق دیپلماسی بود تا توسعه طلبی ارضی نظامی (فرای^۱، ۱۹۸۴). این رویکرد با انگاره «باغ ایرانی» به عنوان مدلی از نظم، عدالت توزیعی و کمال درون‌گرا همخوانی دارد.

۶-۲. سنت دفاع مشروع: بازتولید اسطوره مقاومت در برابر «دروج»

در تقابلی دیالکتیکی با سنت نظم‌گرایی، اسطوره مقاومت در برابر متجاوز به بخش جدایی‌ناپذیر هویت سیاسی ایران تبدیل شده است. این اسطوره که در متن درفش کاویانی رمزگذاری شده، در بزنگاه‌های تاریخی، از سطح معنا به کنش عینی ارتقا یافته است.

مقاومت در برابر مهاجمان تاریخی (اعراب، مغولان، افغان‌ها) در حافظه تاریخی ایران نه به عنوان شکست، بلکه به عنوان صحنه‌هایی از مقاومت قهرمانانه ثبت شده‌اند. این روایت، پویایی متن اسطوره کاوه را نشان می‌دهد که در بستر جدید تهاجم بیگانه، بازتولید و فعال می‌شود. جنگ تحمیلی عراق علیه ایران (۱۳۶۷-۱۳۵۹)، عینیت‌یابی کامل این اسطوره در دوران معاصر است. این جنگ را می‌توان نقطه اوج تبدیل روایت نمادین به کنش ژئوپلیتیک دانست. گفتمان رسمی جنگ، سرشار از ارجاعات به قیام عاشورا و اساطیر ملی مقاومت بود و خود را در امتداد همان روایت کلان صلح عدالت‌محور قرار داد.

۶-۳. دکترین «نه جنگ، نه صلح تحمیلی»: صورتبندی سیاسی روایت

در دهه‌های اخیر، این روایت در قالب دکترین «نه جنگ، نه صلح تحمیلی» تبلور یافته است. بیانات رهبر معظم انقلاب که «ملت ایران در مقابل جنگ و صلح تحمیلی محکم می‌ایستد و تسلیم نخواهد شد» (پیام تلویزیونی رهبری، ۲۸ خرداد ۱۴۰۴). صورتبندی دقیقی از این رویکرد است. این دکترین ریشه در همان دوگانه بنیادین «ارته/دروج» دارد: از یک سو، جنگ وقتی «عادلان» است که در برابر تجاوز (دروج) برای احیای حق (ارته) باشد (دفاع مشروع). از سوی دیگر، صلح زمانی «عادلان»

است که مبتنی بر حفظ کرامت و حقوق ملت باشد و نه تسلیم در برابر زورگویی. «صلح تحمیلی» در این چارچوب، نوعی «دروج» پنهان است؛ زیرا آرامش ظاهری را بدون برقراری عدالت و به بهای پذیرش ظلم به ارمغان می‌آورد.

این رویکرد با آموزه‌های علوی در نهج‌البلاغه نیز همخوانی دارد، آنجا که امام علی (ع) به مالک اشتر می‌فرماید: «صلحی که دشمن به آن دعوت می‌کند و رضایت خدا در آن است را رد مکن، که در صلح، آسایش لشکریان و آسودگی از اندیشه‌ها و امنیت سرزمین توست. اما پس از صلح، از دشمن خود سخت برحذر باش» (نامه ۵۳). این سخن، همان هوشیاری در مرز با «دیگری» و پرهیز از فروافتادن در دام «صلح تحمیلی» را گوشزد می‌کند.

۴-۶. ابتکارات صلح منطقه‌ای: فرافکنی «ارته» در عرصه دیپلماسی

ابتکارات دیپلماتیک ایران، مانند «طرح صلح هرمز»^۱ برای ایجاد امنیت جمعی در منطقه خلیج فارس، نمونه‌ای از تلاش برای صورتبندی «نظم عادلانه» (ارته) در عرصه دیپلماسی است. این طرح با تأکید بر شمولیت، حاکمیت برابر و مسئولیت جمعی کشورهای منطقه، تصویری از یک نظم جایگزین را ارائه می‌دهد که در تقابل با نظم امنیتی تحمیلی قدرت‌های فرامنطقه‌ای قرار می‌گیرد. به عبارتی، ایران خود را به عنوان پیشگام نظمی عادلانه (ارته) در برابر نظامی بی‌عدالتانه (دروج) معرفی می‌کند. این کنش دیپلماتیک، بازتابی از همان روایت کلان در سطح عمل سیاسی است.

۵-۶. تحلیل تطبیقی: دو سپهر نشانه‌ای در تقابل

برای تبیین دقیق‌تر چگونگی بازتولید این روایت در عرصه بین‌الملل و پاسخ به مسئله شکاف تفسیری مطرح‌شده در مقدمه، در این بخش به تحلیل تطبیقی دو گفتمان متقابل می‌پردازیم. با استفاده از چارچوب نظری لوتمان می‌توان دو گفتمان متعارض (گفتمان غربی و گفتمان رسمی ایران) را به عنوان محصول دو «سپهر نشانه‌ای» متفاوت تحلیل کرد.

۶-۵-۱. سپهر نشانه‌ای غرب: ایران به مثابه «دروج» معاصر

در سپهر نشانه‌ای غربی (با محوریت نظم و ستفالیایی و ارزش‌های لیبرال)، ایران به عنوان «دیگری» بازنمایی می‌شود که تهدیدکننده نظم موجود است. این بازنمایی ریشه در فرآیند «دیگری‌سازی» دارد که لوتمان آن را شرط اساسی شکل‌گیری هویت می‌داند. در این گفتمان، مفاهیمی چون «تجاوز»، «تروریسم» و «بی‌ثباتی» به ایران پیوند می‌خورند و این کشور را به مثابه تجسم «دروج» در عرصه بین‌الملل معرفی می‌کنند.

مایک پمپئو، وزیر خارجه اسبق آمریکا، در سخنرانی خود در بنیاد هریتج^۱ (۲۰۱۸) ایران را «بزرگ‌ترین حامی دولتی ترور در جهان» خواند و مدعی شد: «تهران ترور را صادر کرده و همسایگان خود را به عنوان یک سیاست رسمی دولتی بی‌ثبات می‌کند (پمپئو^۲، ۲۰۱۸). این گزاره، کنش‌های ایران را در چارچوب «تجاوز سازمان‌یافته» معنا می‌کند. جان بولتون^۳، مشاور امنیت ملی اسبق آمریکا، نیز در بیانیه کاخ سفید (۲۰۱۸) «رفتار تجاوزکارانه» ایران را تهدیدی برای «صلح و امنیت بین‌المللی» توصیف کرد (بولتون، ۲۰۱۸). آنتونی بلینکن^۴، وزیر خارجه فعلی آمریکا، نیز در اظهارنظری در سال ۲۰۲۳، حمایت ایران از روسیه در جنگ اوکراین و ارسال پهپاد به منطقه را «بی‌ثبات‌کننده» خواند (بلینکن، ۲۰۲۳). مقامات اروپایی نیز از زبانی مشابه استفاده کرده‌اند. هایکو ماس^۵، وزیر خارجه اسبق آلمان (۲۰۲۰)، از «فعالیت‌های بی‌ثبات‌کننده ایران» سخن گفت و هشدار داد که اروپا نمی‌تواند «سلطه ایران بر منطقه از طریق نیابتی‌ها» را بپذیرد. دومینیک راب^۶ (۲۰۱۹)، وزیر خارجه اسبق بریتانیا، نیز از «فعالیت‌های مخرب ایران» یاد کرد. امانوئل مکران^۷، رئیس‌جمهور فرانسه، در سخنرانی خود در مجمع عمومی سازمان ملل (۲۰۲۳) «موضع تجاوزکارانه ایران در خلیج فارس» را غیرقابل تحمل خواند (مکران، ۲۰۲۳).

1. Heritage Foundation
2. Pompeo
3. Bolton
4. Blinken
5. Maass
6. Raab
7. Macron

در سطح آکادمیک نیز تحلیلگرانی چون ایوان برمن^۱ (۲۰۱۶) سیاست خارجی ایران را «تجدید نظر طلب^۲» توصیف می‌کنند که به دنبال براندازی نظم منطقه‌ای موجود است (۴۵). مایکل لیدین^۳ (۲۰۱۹) نیز ایران را دارای «دستور کار توسعه طلبانه» می‌داند و تأکید می‌کند که این رفتار «تدافعی» نیست، بلکه «راهبردی حساب شده برای سلطه بر منطقه» است. جیمز فیلیپس^۴ (۲۰۲۲) از بنیاد هریتج، شبکه نیابتی‌های ایران را تروریسم دولتی در مقیاسی عظیم می‌نامد (فیلیپس ۲۰۲۴؛ فیلیپس و بروکس^۵، ۲۰۲۲).

آنچه در تمام این بازنمایی‌ها مشترک است، نادیده گرفتن «منطق درونی» کنش‌های ایران است. نادر هاشمی (۲۰۲۳) به این نکته ظریف اشاره می‌کند: «اگرچه ایران اقدامات خود را تدافعی قلمداد می‌کند، رفتار آن در منطقه از سوی همسایگانش به عنوان تجاوزکارانه و بی‌ثبات‌کننده تلقی می‌شود». این جمله کلیدی نشان می‌دهد که مسئله صرفاً «واقعیت» کنش‌ها نیست، بلکه «ادراک» و «چارچوب تفسیری» متفاوت است. از منظر لوتمان، این تفاوت ادراک ناشی از تعلق به دو سپهر نشانه‌ای متفاوت است که «مرز» میان خود و دیگری را به گونه‌ای متفاوت ترسیم می‌کنند. امیل هوکایم^۶ (۲۰۱۴) تحلیل متوازن‌تری ارائه می‌دهد. به عقیده او، ایران شبکه گسترده‌ای از بازیگران غیردولتی ساخته که به عنوان چندبرابرکننده نیرو عمل می‌کنند و به آن اجازه می‌دهند بدون درگیری مستقیم، قدرت را فزاینده کنند، دشمنان را بازدارد و رویدادهای منطقه را شکل دهد. این راهبرد، هرچند از منظر تهران عقلانی است، از سوی همسایگان و غرب به طور گسترده به عنوان خرابکارانه و بی‌ثبات‌کننده تلقی می‌شود. این تحلیل تصدیق می‌کند که آنچه از منظر تهران «عقلانی» و «تدافعی» است، از منظر غرب «خرابکارانه» و «بی‌ثبات‌کننده» تلقی می‌شود.

1. Berman
2. revisionist
3. Ledeen
4. Phillips
5. Phillips & Brookes
6. Hokayem

در مقابل گفتمان غربی، جمهوری اسلامی ایران کنش‌های خود را در چارچوب روایت «صلح عدالت‌محور» و دوگانه «ارته/دروج» صورتبندی می‌کند. در این گفتمان، ایران خود را «مدافع ارته» (نظم عادلانه) در برابر «دروج» (سلطه‌طلبی و بی‌عدالتی) معرفی می‌کند. آیت‌الله خامنه‌ای (۱۴۰۴)، رهبر انقلاب اسلامی، به روشنی این دوگانه را صورتبندی می‌کند: «جمهوری اسلامی ایران به دنبال جنگ و تنش در منطقه نیست. ما معتقد به صلح عادلانه و پایدار هستیم؛ صلحی که بر اساس احترام متقابل و عدالت باشد، نه صلح تحمیلی که قدرت‌های زورگو می‌خواهند به ملت‌ها تحمیل کنند». در بیانات دیگری (۱۴۰۳) ایشان بر «عدم تجاوز» و «دفاع مشروع» تأکید می‌کنند: «هر ملتی حق دارد از کشور و خاک خود در مقابل متجاوز دفاع کند/ در انجام وظیفه نه تعلل می‌کنیم نه شتابزده می‌شویم/ دشمن نمی‌تواند به تشکیلات مقاومت ضربه بزند».

در سطح دیپلماسی بین‌المللی، رؤسای جمهور ایران این روایت را برای مخاطبان جهانی بازتولید کرده‌اند. سید محمد خاتمی در سخنرانی خود در مجمع عمومی سازمان ملل (۲۰۰۰) از «گفتگوی تمدن‌ها» و «صلح مبتنی بر احترام متقابل» سخن گفت و تأکید کرد. «انقلاب اسلامی ملت ایران به جای «جنگ تمدن‌ها»، منادی «گفت‌وگوی میان تمدن‌ها و فرهنگ‌ها» است» و «پذیرش رابطه صلح‌آمیز بر پایه احترام متقابل» و «توسعه فرهنگ صلح‌نیامند پذیرش نقش سازنده ملت‌ها و پرهیز از سلطه‌طلبی، یک جانبه‌گرایی، تقلیل و حذف است» (خاتمی، ۲۰۰۰). محمود احمدی‌نژاد نیز در دیدار تشکل‌های ضد جنگ آمریکا اظهار داشت: «صلح با جنگ ایجاد نمی‌شود بلکه با عدالت برقرار می‌شود» و «ملت ایران به عنوان یک ملت عدالت‌خواه در کنار همه صلح‌طلبان و عدالت‌خواهان خواهد ایستاد». (شهریور ۱۳۸۹) حسن روحانی (۲۰۱۹) نیز بر «عدم تجاوز» تاریخی ایران تأکید کرد: «اولین نکته آن است که ایران هیچگاه آغازگر جنگ نبوده و به کشوری تجاوز نکرد و قصد حمله و تجاوز به هیچ کشوری را نداشت. پیام انقلاب ما از روز اول صلح و آشتی و اجرای فرامین الهی، برادری، دوستی و حسن همجواری با همسایگانمان بود» سید ابراهیم رئیسی نیز

ایران را ستون ثبات و امنیت در منطقه خواند و تأکید کرد قدرت نظامی ما ماهیتی دفاعی دارد و هیچ کشوری را تهدید نمی‌کند (رئیس، ۱۴۰۲؛ رئیس، ۲۰۲۲).

محمدجواد ظریف در خاطرات خود این تمایز را به روشنی صورتبندی می‌کند: دیپلماسی ایران همواره بر اساس دو اصل بنیادین استوار بوده است: رد سلطه‌گری و رد سلطه‌پذیری. ما به دنبال صلحی هستیم که مبتنی بر عدالت و احترام متقابل باشد، نه صلحی که زورگویان جهانی می‌خواهند به ما تحمیل کنند (ظریف، ۱۳۹۹؛ ظریف ۱۳۹۷). حسین امیرعبداللهیان نیز تمایز میان «تروریسم» و «مقاومت مشروع» را مطرح کرد و گفت: «حمایت ایران از مقاومت در فلسطین و لبنان بر اساس موضوع اصولی ما علیه اشغال‌گری است. این تروریسم نیست؛ این حمایت از مقاومت مشروع است» (امیرعبداللهیان، ۱۴۰۲ الف؛ امیرعبداللهیان، ۱۴۰۲ ب؛ امیرعبداللهیان، ۱۴۰۲ ج؛ امیرعبداللهیان، ۲۰۲۲). طرح صلح هرگز که در سال ۲۰۱۹ از سوی ایران ارائه شد، نمونه‌ای عینی از تلاش برای صورتبندی «نظم عادلانه» (ارته) در عرصه دیپلماسی منطقه‌ای است. در بیانیه وزارت خارجه ایران آمده است: «جمهوری اسلامی ایران از همه کشورهای منطقه خلیج فارس دعوت می‌کند به ابتکار صلح هرگز پیوندند. این ابتکار با هدف ایجاد چارچوب امنیت جمعی مبتنی بر عدم دخالت، احترام متقابل و همکاری منطقه‌ای است» (ظریف، ۱۳۹۸؛ ظریف ۲۰۱۹).

۶-۶. تحلیل نهایی: دو وجه یک روایت

اکنون با تکیه بر تحلیل تطبیقی دو سپهر نشانه‌ای، می‌توان نتیجه گرفت که دو وجه به ظاهر متضاد «نظم‌گرایی مسالمت‌آمیز» و «مقاومت سرسختانه»، در حقیقت دو روی سکه واحد «روایت کلان صلح عدالت‌محور» هستند. این روایت - که در معماری تخت‌جمشید (صلح از موضع نظم) و در اسطوره درفش کاویانی (صلح از مسیر مبارزه با ستم) تجلی یافت - الگویی رفتاری ساخته است که در آن، صلح مطلوب همواره مشروط به تحقق عدالت است و در فقدان عدالت، کنش دفاعی - و نه تهاجمی - شرط اخلاقی و هویتی بازگشت به نظم مطلوب به شمار می‌رود.

تقابل دو سپهر نشانه‌ای غرب و ایران، زمینه‌ساز سوءتفاهم‌های عمیق در روابط بین‌الملل شده است. آنچه از منظر تهران «دفاع مشروع» و «مقاومت» است، از منظر واشنگتن «تجاوز» و «تروریسم» تلقی می‌شود. این دوگانگی تفسیر، ریشه در «مرزهای نشانه‌ای» متفاوتی دارد که هر سپهر ترسیم کرده است. گراهام فولر^۱ (۱۹۹۱) به درستی اشاره می‌کند که سیاست خارجی ایران را نمی‌توان صرفاً از دریچه ایدئولوژی یا سیاست قدرت درک کرد. این سیاست عمیقاً در روایتی تمدنی ریشه دارد که رابطه ایران با جهان خارج را تعریف می‌کند. والتر راسلمید^۲ (۲۰۲۱) نیز تمایز «صلح عادلانه» ایران را این گونه تحلیل می‌کند؛ تصور ایران از صلح عادلانه با مفهوم لیبرال غربی تفاوت بنیادین دارد. از منظر ایران، صلح بدون عدالت اصلاً صلح نیست، بلکه صرفاً آتش‌بسی است تا زمانی که شرایط برای جبران فراهم شود. آناتول لیون^۳ (۲۰۱۲) بر «اعتماد تمدنی» ایران تأکید می‌کند؛ سیاست خارجی ایران نه فقط توسط ایدئولوژی انقلابی یا محاسبه ژئوپلیتیک، بلکه توسط اعتماد تمدنی عمیقی شکل می‌گیرد (ص ۲۸۹). مایکل آکسورثی^۴ (۲۰۱۶) نیز به «الگوهای عمیق تاریخی» اشاره دارد؛ مضامین استقلال، عدالت و مقاومت در برابر سلطه خارجی برای هزاران سال در ایران طنین‌انداز بوده و همچنان سیاست آن را امروز شکل می‌دهند (ص ۴۱۲).

گفتمان رسمی ایران با بهره‌گیری از سرمایه نمادین این روایت کلان -از اسطوره کاوه و فریدون تا مفهوم مبارزه با ظلم- به مشروعیت بخشی به مواضع خود در عرصه بین‌الملل می‌پردازد و خود را در تداوم تاریخی همان مبارزه برای استقرار صلح مبتنی بر عدالت قرار می‌دهد. ریچارد هاس^۵ (۲۰۲۰) این نکته را به خوبی صورتبندی می‌کند: «یکی از اشتباهات مکرر در سیاست خارجی آمریکا، ناتوانی در درک ایران بر اساس منطق درونی خودش بوده است. ایران یک بازیگر تصادفی نیست؛ جهان‌بینی

1. Graham Fuller
2. Mead
3. Lieven
4. Axworthy
5. Haass

منسجمی دارد که در تاریخ و فرهنگ راهبردی آن ریشه دارد (ص ۱۶۷) این نسبتی است که بین روایت فرهنگی ریشه دار و گفتمان سیاسی معاصر برقرار است.

ملاحظه‌ی روش‌شناختی:

با وجود آنکه تحلیل پیش‌رو نشان می‌دهد روایت کلان «صلح عدالت‌محور» چگونه می‌تواند منطق معنایی کنش‌های ایران را در چارچوبی درون‌فرهنگی فهم‌پذیر سازد، باید از لغزیدن به دام جبرگرایی فرهنگی پرهیز کرد. از منظر لوتمانی، سپهر نشانه‌ای نه ساختاری تماماً بسته و تعیین‌کننده، که نظامی پویا، چندلایه و مشحون از تنش‌های درونی است. بر این اساس، روایت کلان استخراج‌شده را باید بیش از هر چیز به مثابه «منبعی گفتمانی» برای مشروعیت‌بخشی به کنش در نظر گرفت، نه یگانه علت آن. کنش‌گران سیاسی در مقام «کارگزاران نشانه‌ای»، قادرند آگاهانه عناصر این روایت را گزینش، برجسته‌سازی و حتی با الزامات عملی زمانه بازتظیم کنند؛ بدین ترتیب، آنچه «مقاومت در برابر دروج» نامیده می‌شود، می‌تواند هم بیان صادقانه‌ی یک الزام هویتی باشد و هم ابزاری در خدمت محاسبات راهبردی. افزون بر این، سپهر نشانه‌ای ایران، به مثابه تمدنی دیرپا، تک‌صدا نیست و در کنار روایت حماسی عدالت‌خواهانه، جریان‌های موازی دیگری همچون سنت دیرین «عمل‌گرایی دیوانسالارانه» یا «جهان‌وطن‌گرایی» را در خود پرورده که هر یک می‌توانند در شرایطی خاص، الگوی کنش متفاوتی را موجه جلوه دهند. اذعان به این چندصدایی، تصویری ایستا و ذات‌باورانه از فرهنگ ایران را به سود تحلیلی پویاتر و واقع‌بینانه‌تر کنار می‌نهد و در عین حال، از قدرت تبیینی نظریه سپهر نشانه‌ای نمی‌کاهد، بلکه آن را با مفهوم «عدم تعین» و ماهیت گفت‌وگویی فرهنگ هم‌راست‌تر می‌سازد.

۷. نتیجه‌گیری

این پژوهش با قرار دادن نظریه «سپهر نشانه‌ای» یوری لوتمان در کانون تحلیل، از سطح توصیف نمادهای منفرد فرهنگ ایران فراتر رفت و به کشف یک «دستور زبان فرهنگی»

فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران

۲۳۰

دوره ۱۹، شماره ۱
بهار ۱۴۰۵
پایه ۷۳

نائل آمد که رفتار بین‌المللی ایران را نه بر مبنای محاسبات مادی صرف، بلکه بر اساس یک «افق آرمانی» دیرپا معنا می‌بخشد. تحلیل بینامتنی پنج متن بنیادین (درفش کاویانی، تخت جمشید، باغ ایرانی، شاهنامه و اشعار کلاسیک) آشکار ساخت که سپهر نشانه‌ای ایران حول دوگانه محوری «ارته» (نظم عادلانه) و «دروج» (بی‌عدالتی/بی‌نظمی) سازمان یافته است. این دوگانه، یک تقابل اخلاقی ساده نیست، بلکه یک «ماشین معنا ساز» است که به طور همزمان، هم الگوی «نظم‌گرایی مسالمت‌آمیز» (تجسم یافته در معماری تخت جمشید و ساختار باغ ایرانی) و هم ضرورت «دفاع مشروع» در برابر تجاوز (رمزگذاری شده در اسطوره درفش کاویانی و حماسه شاهنامه) را تولید و بازتولید می‌کند. از این منظر، آنچه در تحلیل‌های رئالیستی سیاست خارجی ایران «متناقض» به نظر می‌رسد، در پرتو این روایت کلان، دوروی یک سکه است: صلح، وضعیتی آرمانی و مشروط به تحقق عدالت است و در غیاب عدالت، مقاومت در برابر «دروج»، نه یک انتخاب، که یک ضرورت هویتی برای بازگشت به «ارته» تلقی می‌گردد. دکترین «نه جنگ، نه صلح تحمیلی» در سیاست خارجی معاصر ایران، دقیقاً ترجمه سیاسی همین منطق فرهنگی دیرپاست.

با این حال، دستاورد اصلی این پژوهش نه صرفاً رمزگشایی از منطق درونی سپهر نشانه‌ای ایران، بلکه تبیین ریشه‌های نمادین شکاف تفسیری میان ایران و غرب است. همان‌گونه که جدول ۶ به صورت نظام‌مند نشان می‌دهد، یک کنش واحد از سوی ایران، در دو سپهر نشانه‌ای متفاوت، دو ترجمه کاملاً متضاد پیدا می‌کند. در سپهر نشانه‌ای ایران، کنشی مانند حمایت از گروه‌های منطقه‌ای، در چارچوب دوگانه ارته/دروج به عنوان «دفاع مشروع» و «مقابله با اشغالگری» معنا می‌یابد. در مقابل، در سپهر نشانه‌ای غرب که بر کدهای نظم و ستفالیابی و ثبات لیبرال استوار است، همین کنش به عنوان «تجاوز»، «بی‌ثبات‌سازی» و «اقدام خرابکارانه» ترجمه می‌شود. تقابل این دو سپهر به روشنی آشکار می‌سازد که مسئله اصلی در روابط ایران و غرب، صرفاً «تضاد منافع» مادی نیست، بلکه «برخورد کدهای نشانه‌ای» و فقدان یک «منطقه دوزبانه»

کارآمد برای ترجمه متقابل معانی در مرزهای فرهنگی است. هر دو سپهر نشانه‌ای از «عقلانیت» درونی خود پیروی می‌کنند، اما از آنجا که مرزهای آنها فاقد مکانیسمی برای مفاهیم متقابل است، سوء تفاهم‌های راهبردی به طور مداوم بازتولید می‌شوند.

جدول ۶. تحلیل تطبیقی کدهای بنیادین در دو سپهر نشانه‌ای ایران و غرب

مفهوم کلیدی	سپهر نشانه‌ای ایران (کد ایرانی شهری/اسلامی)	سپهر نشانه‌ای غرب (کد وستفالایی/لیبرال)	پیامدهای تقابل در روابط بین‌الملل
تعریف صلح	صلح عدالت‌محور (ارته): وضعیتی که در آن عدالت برقرار باشد. صلح بدون عدالت، «صلح تحمیلی» (دروچ) است.	صلح نظم‌محور (ثبات): وضعیت فقدان جنگ و تثبیت وضع موجود بر اساس قواعد حقوق بین‌الملل.	شکاف بنیادین در مذاکرات: ایران به دنبال صلحی با تغییر موازنه ناعادلانه است، غرب به دنبال حفظ ثبات ساختاری.
تعریف امنیت	امنیت درون‌زا و جمعی: نفی حضور قدرت‌های فرامنطقه‌ای (دیگری متجاوز) و تأکید بر نظم بومی (ابتکار صلح هر مز).	امنیت برون‌زا و ائتلافی: مبتنی بر بازدارندگی، اتحادهای نظامی و حفظ توازن قوا از طریق حضور قدرت‌های بزرگ.	تشنه در خلیج فارس: طرح‌های امنیتی ایران به عنوان تضعیف نظم تحت رهبری آمریکا تفسیر می‌شود.
کنش نظامی	دفاع مشروع (احیای ارته): پاسخ به تجاوز (مانند جنگ تحمیلی) یا مبارزه با اشغالگری. کنش تهاجمی آغازین ذاتاً نفی می‌شود.	تجاوز / مداخله: هرگونه فراقتنی قدرت فراتر از مرزهای رسمی، یا نقض حاکمیت ملی، تجاوز تلقی می‌شود.	بحران در تفهیم نیابتی‌ها: آنچه در ایران «محور مقاومت» و «عمق استراتژیک دفاعی» نامیده می‌شود، در غرب «شبکه نیابتی تروریستی» خوانده می‌شود.
دیگری متخاصم	مستکبر، متجاوز، نافی عدالت: «دیگری» بر اساس رفتار و موضع اخلاقی آن (نسبت با عدالت) تعریف می‌شود، نه لزوماً هویت دینی یا قومی.	دولت یاغی، تهدید هنجاری: «دیگری» بر اساس تخطی از قواعد و هنجارهای نظام بین‌الملل لیبرال تعریف می‌شود.	غیرقابل فهم بودن متقابل: هر یک از طرفین، دیگری را به دلیل عدم پیروی از «قواعد بازی» خود، «غیرعقلانی» می‌پندارد.
منبع مشروعیت	عدالت و معنویت (فِره ایزدی/مشروعیت الهی-مردمی): مشروعیت کنش سیاسی در گرو تقید به عدالت و مبارزه با ظلم است.	قرارداد و قانون (مشروعیت عقلانی-قانونی): مشروعیت از فرایندهای دموکراتیک داخلی و تبعیت از حقوق بین‌الملل ناشی می‌شود.	مبانی متفاوت نقد: غرب به ایران اغلب «دموکراسی و حقوق بشر» است؛ نقد ایران به غرب «استکبار و بی‌عدالتی ساختاری» است.

این تحلیل، دلالت‌های نظری مهمی برای حوزه روابط بین‌الملل به همراه دارد. نخست، نشان می‌دهد که نظریه‌های جریان اصلی (رنالیسم و لیبرالیسم) به دلیل تمرکز انحصاری بر متغیرهای مادی یا نهادی، از درک «عقلانیت فرهنگی» کنشگرانی که دارای حافظه تمدنی متفاوتی هستند، ناتوانند. مفهوم «سپهر نشانه‌ای» ابزاری تحلیلی برای پر کردن این شکاف و درک «منطق درونی» رفتار دولت‌ها فراهم می‌آورد. دوم، تحلیل مرزهای سپهر نشانه‌ای ایران (از دیوار باغ ایرانی تا مرزهای اسطوره‌ای شاهنامه) آشکار ساخت که امنیت ملی برای ایران، نه فقط به مرزهای جغرافیایی، بلکه به مرزهای هویتی و نمادین آن گره خورده است. این یافته، ضرورت بازنگری در تحلیل‌های امنیتی مرسوم از منطقه خاورمیانه را گوشزد می‌کند. سوم، این مطالعه بر ضرورت «ترجمه فرهنگی» در دیپلماسی تأکید می‌کند. دیپلماسی موفق میان ایران و غرب، صرفاً نیازمند مذاکره بر سر مسائل فنی نیست، بلکه مستلزم ایجاد «مناطق دوزبانه» در مرزهای فرهنگی است؛ فضاهایی که در آن، کدهای «ارته/دروچ» و کدهای «ثبات/ابی ثباتی» قابلیت ترجمه و مفاهمه متقابل پیدا کنند.

در پایان، این پژوهش نه در پی توجیه کنش‌های سیاسی خاص است و نه ادعای ارائه تصویری یکسویه و آرمانی از فرهنگ ایران را دارد. هدف آن، ارائه یک «کلید تفسیری» ضروری برای رمزگشایی از آن دسته از رفتارهای ایران در عرصه بین‌الملل است که در چارچوب‌های تحلیلی متعارف، «غیرقابل فهم» یا «متناقض» به نظر می‌رسند. شناخت روایت کلان «صلح عدالت محور» و درک پویایی آن در مرزهای سپهر نشانه‌ای ایران، گامی اساسی به سوی تحلیلی ژرف‌تر و سیاست‌گذاری مؤثرتر در قبال این کشور است. پژوهش‌های آتی می‌توانند با بسط این چارچوب به تحلیل تطبیقی سایر بازیگران تمدنی (مانند چین یا هند) و واکاوی فرایندهای «ترجمه فرهنگی» در سازمان‌های بین‌المللی، به غنای این حوزه نوظهور بیفزایند.

تضاد منافع

هیچ‌گونه تضاد منافی از سوی نویسنده گزارش نشده است.

حمایت مالی

این مقاله از هیچ‌گونه حمایت مالی از سوی نهادها، سازمان‌ها یا منابع خاصی برخوردار نبوده است.

فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران

۲۳۴

دوره ۱۹، شماره ۱

بهار ۱۴۰۵

پایه ۷۳

منابع

- احمدی نژاد، محمود (۳۱ شهریور ۱۳۸۹). صلح با جنگ ایجاد نمی‌شود بلکه با عدالت برقرار می‌شود. دیدار تشکل‌های ضدجنگ آمریکا، پایگاه اطلاع‌رسانی ریاست جمهوری.
- امیرعبداللهیان، حسین (۱۴۰۲ الف). تأکید امیرعبداللهیان بر حمایت ایران از فلسطین و جبهه مقاومت. شبکه العالم. ۱۰ شهریور ۱۴۰۲. قابل دسترس از <https://fa.alalam.ir/news/6695818/>
- امیرعبداللهیان، حسین (۱۴۰۲ ج). مصاحبه دکتر امیرعبداللهیان با شبکه المیادین در بیروت. وزارت امور خارجه. ۸ آذر ۱۴۰۲. قابل دسترس از <https://mfa.gov.ir/portal/newsview/735019>. (بازیابی شده در تاریخ ۲۹ بهمن ۱۴۰۴).
- امیرعبداللهیان، حسین (۲۵ مهر ۱۴۰۲ ب). ایران از مقاومت فلسطین حمایت سیاسی و حقوقی می‌کند. تماس تلفنی با وزیر امور خارجه ژاپن. ۲۵ مهر ۱۴۰۲. قابل دسترس از <https://www.irna.ir/news/85261937/>. (بازیابی شده در تاریخ ۲۹ بهمن ۱۴۰۴).
- پیرانی، شهره؛ و غفاری، زاهد (۱۴۰۱). تحلیل مضامین سروده‌های ملی انقلابی کشورهای ایران، روسیه و فرانسه. فصلنامه مطالعات فرهنگی و ارتباطات، ۱۸ (۶۶)، ۶۹-۴۱. doi: 10.22034/jsc.2020.114738.2010
- خامنه‌ای، سیدعلی (۱۴۰۳). خطبه‌های نماز جمعه تهران. دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت اله خامنه‌ای. قابل دسترس از <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=57811>. (بازیابی شده در تاریخ ۲۵ بهمن ۱۴۰۴).
- خامنه‌ای، سیدعلی (۱۴۰۴). دومین پیام تلویزیونی خطاب به ملت در پی تهاجم اسرائیل و آمریکا به ایران، ۲۸ خرداد ۱۴۰۴. پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر مقام معظم رهبری.
- رحیمی، سعدالله (۱۴۰۰). تطبیق مبانی اخلاق و سیاست اساطیر شاهنامه فردوسی و ایللیاد و ادیسه هومر. دستاوردهای نوین در مطالعات علوم انسانی، ۴ (۳۷)، ۱۴۹-۱۶۶.
- رحیمی، سعدالله؛ دیانتی، محمد؛ و حاجی‌زاده، مجید (۱۴۰۵). بررسی جلوه‌هایی از آشتی در شاهنامه فردوسی و ایللیاد و ادیسه هومر. پژوهش‌های نوین ادبی، ۵ (۱)، ۱-۱۹.
- روحانی، حسن (۱۳۹۷). پیام انقلاب ما از اول صلح و اجرای فرامین الهی بود، مراسم رژه نیروهای مسلح، ۳۱ شهریور ۱۳۹۷. خبرگزاری صدا و سیما. قابل دسترس از <https://www.iribnews.ir/fa/amp/news/2233282>. (بازیابی شده در تاریخ ۲۵ بهمن ۱۴۰۴).
- رنیسی، ابراهیم (۱۴۰۲). سخنرانی در جمع مردم میناب. ۱۳ بهمن ۱۴۰۲. مشرق نیوز. قابل دسترس از <https://www.mashreghnews.ir/news/1571702>. (بازیابی شده در تاریخ ۲۵ بهمن ۱۴۰۴).
- سعدی (۱۳۸۵). گلستان (غ. یوسفی، تصحیح). انتشارات خوارزمی.

ظریف، محمدجواد (۱۳۹۷). به لطف انقلاب در هیچ زمینه‌ای وابسته نیستیم. شست بررسی تحولات منطقه‌ای و تأثیر آن بر امنیت جمهوری اسلامی ایران. ۱۳ اسفند ۱۳۹۷. قابل دسترس از <https://www.alef.ir/news/3971213158.html> (بازیابی شده در تاریخ ۲۰ بهمن ۱۴۰۴).

ظریف، محمدجواد (۱۳۹۸). ترجمه مقاله دکتر ظریف در خصوص طرح (پوشش) صلح هرمز. وزارت امور خارجه. قابل دسترس از <https://mfa.ir/portal/newsview/544103/> (بازیابی شده در تاریخ ۲۰ بهمن ۱۴۰۴).

ظریف، محمدجواد (۱۳۹۹). مراسم دیدار سفرای خارجی مقیم تهران، ۲۱ بهمن ۱۳۹۹. وزارت امور خارجه. قابل دسترس از <https://mfa.gov.ir/portal/newsview/627946> (بازیابی شده در تاریخ ۲۵ بهمن ۱۴۰۴).

عبدالله‌زاده، عباسعلی و همکاران (۱۴۰۱). بازتاب اسطوره در حماسه‌های ملی ایران و یونان. فصلنامه تخصصی زبان و ادبیات فارسی، ۱۸(۳۱)، ۸۳-۶۳.

قربانی‌پور، زهرا؛ و طهماسبی، فرهاد (۱۴۰۲). دیرینه‌شناسی ستیز قدرت در خاندان‌های شاهی شاهنامه و ایلباد (با تکیه بر اسطوره‌های فریدون و پیام). متن پژوهشی ادبی، ۲۷(۹۵)، ۱۸۱-۱۲۰. doi:10.22054/LTR.2021.46190.2809

کوشکی، پروین، مؤذنی، علی‌محمد؛ و جوادی ارجمند، محمدجواد (۱۴۰۰). بررسی صلح و مدارا در اندیشه مولوی و عطار و مقایسه آن با رویکرد صلح‌گرایی ملاصدرا. فصلنامه تاریخ ادبیات، ۳(۲)، ۱۶۱-۱۸۳. doi: 10.29252/hlit.2022.223733.1066

مهرآوران، مود (۱۴۰۲). فرهنگ صلح از زبان سخنوران ادب فارسی. در مجموعه مقالات کنفرانس بین‌المللی صلح‌پژوهی، ۸۳۲-۸۴۹.

نجفی، سحر؛ آفرین، فریده؛ و سماوی، غلامرضا (۱۴۰۰). مطالعه تطبیقی وجوه آرمان‌شهری و ویران‌شهری پوسترهای صلح و ضدجنگ طراحان معاصر صد سال اخیر ایران و امریکا. فصلنامه مطالعات راهبردی فرهنگ، ۱(۴)، ۱۲۱-۱۴۵.

نعمتی، سکینه (۱۳۹۴). علل و چرایی انگیزه‌های جنگ در شاهنامه و ایلباد به روایت فردوسی و هومر. نشریه ادبیات تطبیقی، ۷(۱۲)، ۳۸۳-۴۱۰.

ویسی، مهسا (۱۴۰۱). بررسی اندیشه صلح پارسی هخامنشیان بر مبنای اهداف فرهنگ و آموزش صلح یونسکو. جستارهای تاریخی، ۱۳(۱)، ۲۸۷-۳۱۱.

Ahmadijad, M. (2010). Speech at the UN General Assembly. September 23, 2010.

Axworthy, M. (2016). *Revolutionary Iran: A History of the Islamic Republic*. Oxford University Press.

- Berman, I. (2016). *Iran's Deadly Ambition: The Islamic Republic's quest for global power*. Encounter Books.
- Briant, P. (2002). *From Cyrus to Alexander: A history of the Persian Empire*. Penn State Press.
- Frye, R. N. (1984). *The history of ancient Iran*. C. H. Beck.
- Fuller, G. (1991). *The Center of the Universe: The Geopolitics of Iran*. New York: Westview Press. ISBN-10: 0813311594
- Haass, R. (2020). *The World: A Brief Introduction*. Penguin Press.
- Hashemi, N. (2023). Iran's Regional Strategy: Defensive or Expansionist? The Cairo Review of Global Affairs, Spring 2023.
- Iranian Foreign Ministry. (2019). Hormuz Peace Endeavor (HOPE). Official Statement.
- Khansari, M., Moghtader, M. R., & Yavari, M. (2003). *The Persian garden: Echoes of paradise*. Mage Publishers. ISBN-10 : 0934211752
- Kuhr, A. (2013). *The Persian Empire: A corpus of sources from the Achaemenid period*. Routledge.
- Lieven, A. (2012). *Pakistan: A hard country*. Penguin UK.
- Lotman Yuri, M. (1990). *Universe of the mind: a semiotic theory of culture*. The second World). London.
- Lotman, J. (2009). *Culture and explosion*. Walter de Gruyter.
- Lotman, Y. M., Uspensky, B. A., & Mihaychuk, G. (1978). On the Semiotic Mechanism of Culture. *New Literary History*, 9(2), 211-232.
- Phillips, J., & Brookes, P. (2022). The Biden Administration's Iran Plan Won't Work: Time for Plan B. Heritage Foundation Backgrounder, (3739).
- Roomi, F. (2023). The Iran–Israel Conflict: An Ultra–Ideological Explanation. *Middle East Policy*, 30(3), 94–109. doi:10.1111/mepo.12687
- Root, M. C. (2024). *The King and Kingship in Achaemenid Art: Essays on the Creation of an Iconography of Empire* (Textes et mémoires, 9) (Vol. 19). Brill.
- Rung, E. (2022). The Persian King as a Peacemaker: The Ideological Background of the Common Peace Treaties in 4th Century Greece. *Ktèma: Civilisations de l'Orient, de la Grèce et de Rome antiques*, 47, 97–120.
- Sarpiya, S. K. (2018). *A Semiotic Approach to Conflict Transformation: Can Signs and Symbols Help Make Peace?* (Doctoral dissertation). George Fox University.

- Semenenko, A. (2012). *The Texture of Culture: An Introduction to Yuri Lotman's Semiotic Theory*. Palgrave Macmillan.
- Khatami, M. (2000, September 21). Speech at the UN General Assembly.
- Hokayem, E. (2014, September 24). Iran, the Gulf States and the Syrian civil war. *Survival*, 56(6), 59-86.
- Pompeo, M. (2018, May 21). Supporting Iranian Voices. Speech at the Heritage Foundation.
- Bolton, J. (2018, May 22). *Remarks on Iran*. White House Press Briefing.
- Ledeen, M. (2019, June). Iran's Aggression: A Historical Pattern. *Commentary Magazine*.
- Raab, D. (2019, September 25). Iran's violations of international law: Foreign Secretary's statement, GOV.UK. <https://www.gov.uk/government/speeches/foreign-secretary-statement-on-iran>
- Rouhani, H. (2019, September 25). Speech at the UN General Assembly.
- Maas, H. (2020, January 14). *Foreign Minister Maas on the Iranian nuclear agreement*. Federal Foreign Office.
- Mead, W. R. (2023, March/April). The Arc of a Covenant: The United States, Israel, and the Fate of the Jewish People. *Foreign Affairs*.
- Blinken, A. (2023, April 25). *Testimony before Senate Foreign Relations Committee*.
- Macron, E. (2023, September 20). Press Conference at the UN General Assembly.
- Phillips, J. (2024, Jan 24). Iran. *Heritage.org*. <https://www.heritage.org/military-strength/assessing-threats-us-vital-interests/iran>
- Amirabdollahian, H. (2022). *Interview with Al Jazeera*. October 12, 2022.

فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران

۲۳۸

دوره ۱۹، شماره ۱

بهار ۱۴۰۵

پایه ۷۳